

ПРОЕКТ № СВ005.2.23.026

„Харман - туристическата спирка за култура и история на народите“

финансиран по Програмата Интеррег-ИПП за трансгранично сътрудничество България – Турция, договор за безвъзмездна финансова помощ № RD-02-29-248/ 27.09.2019г.,

ДОКЛАД

за старите традиции, бит, култура, непокътнати обичаи, танци, легенди и ритуали в
Община Харманли.

Приоритетна ос 2: Устойчив туризъм

Община Харманли е разположена в югоизточна България, в централната част на Хасковска област. Територията на общината е разположена в границата между Горнотракийската низина, Сакар планина и полите на Източните Родопи. Според разпоредбите и териториалното разделение на Закона за регионалното развитие тя е включена в южен централен район за планиране. Този район за планиране се състои от областите Пловдив, Кърджали, Хасково, Пазарджик, Смолян и Стара Загора. От своя страна област Хасково включва 261 населени места разпределени на териториален принцип в 11 общини – Хасково, Димитровград, Симеоновград, Тополовград, Минерални бани, Харманли, Любимец, Свиленград, Стамболово, Маджарово и Ивайловград.

Община Харманли включва 25 населени места – един град и 24 села както следва: гр. Харманли и селата Бисер, с. Богомил, с. Болярски извор, с. Браница, с. Българин, с. Върбово, с. Доситеево, с. Дрипчево, с. Иваново, с. Изворово, с. Коларово, с. Лешниково, с. Надежден, с. Овчарово, с. Орещец, с. Остър камък, с. Поляново, с. Преславец, с. Рогозиново, с. Славяново, с. Смирненци, с. Черепово, с. Черна могила, с. Шишманово. Жителите на 21 от селата са до 500 души, а на останалите 3 между 500 и 1000 души. В общинския център гр. Харманли живеят повече от две трети от населението на общината или около 72% от общото население на общината.

Общинският и административен център е град Харманли. Максималното разстояние на населено място от и до административния център е 35 км. Община Харманли принадлежи към областна администрация Хасково. Най – отдалечените населени места в общината са селата Дрипчево и Върбово. Община Харманли граничи с общините Хасково и Стамболово на запад, на север с община Симеоновград, Тополовград и община Гълъбово (административна единица в рамките на област Стара Загора), на изток с общините Любимец и Свиленград и на юг с община Маджарово.

Като част от структурата на област Хасково, община Харманли се намира в т.нар. район за трансгранично сътрудничество с Република Гърция и Република Турция. Разстоянията от общинския център до ГКПП „Капитан Андреево” (граничен пункт с Турция) е 47км., а до ГКПП „Капитан Петко войвода” (граничен пункт с Гърция) е 38 км. През нейната територия преминават два транс – континентални пътя. Първият е Западна и Централна Европа – Близкия Изток или транс европейски транспортен коридор №4, а вторият е Северна Европа – Близкия Изток или транс европейския транспортен коридор №9. През територията на общината преминава и транс европейската ж. п. линия, включваща маршрута София – Истанбул. Това местоположение играе съществена роля както за икономиката на общината, така и за нейното демографско и социално развитие.

Територията на община Харманли е с разнообразен релеф и променяща се надморска височина. По – голямата част от тази територия е равнинна, а останалата част има планински и полупланински релеф. Две трети от населените места се намират в Сакар

планина, а една трета в Източните Родопи. Като пример, характеризиращ разнообразния релеф и променящата се надморска височина, може да бъде даден със следните две географски местности: 1.Началото на Харманлийския пролом (на 80 м. височина); 2.Долният край на Момино – клисурския пролом (на 300 м. височина). Прието е да се смята, че средната надморска височина на общината е около 200 м. През нея протичат р. Марица и нейните притоци - р. Харманлийска и р. Бисерска.

Релефът и преобладаващият умереноконтинентален климат определят *разнообразието на растителните видове*, срещани в този регион. Най – често срещаните дървесни видове са бял и черен бор, акация, орех, кедр, бреза, ясен. По долините на реките виреят върбата и тополата. В отрасъла селско стопанство – растениевъдство – най – често отглежданите от населението култури са зеленчуци, като с най – голям дял са червения пипер и домати, бостаните с дини и пъпеша и трайни насаждения като лозя. Отглеждат се и зърнено – хлебни и фуражни култури, както и технически култури – предимно ориенталски сортове тютюн.

Стратегическото пътено и географско положение, благоприятният климат, плодородната земя са важна предпоставка за развитието на община Харманли и региона. Градът е разположен в югозападната част на малката Харманлийска котловина, там където Родопите почти докосват Сакар над долината на р. Марица. От дълбока древност реката е използвана като плавателна артерия. Позната с имената Хеброс, Хебър, Еврос, Ромбос, тя често се споменава от древните автори, а през Античността е първостепенна артерия по отношение на политическата и икономическата инфраструктура на Древна Тракия. От античните източници се знае за плодородието на Тракия и стоките, които се изнасят за други страни като вино, мед, жито. До XIX в. по Марица е протичал износът за почти цяла Южна България, а салове и гемии са изнасяли стоки към Одрин и Енос. Почти всички по-големи градове и селища по р. Марица са имали „скеля“, т.е. малко пристанище. Търговията на траките от този край се е обслужвала предимно от Тасоски търговци, по река Марица и след това по малките речни долини, по които навлизат пътища към Сакар и Източните Родопи.

Природните фактори и ресурси в региона са били благоприятни за живота на човека през всички периоди. Прекрасните *винени традиции* се поддържат живи и в наши дни, а тероарът на Южен Сакар от околните села около Харманли са били известни още от древността. Лозовите масиви са разположени в южните склонове на Сакар около селата Изворово и Коларово, и в долината на река Марица. Тук населението от дълбока древност си е служило, както с ресурсите на Горнотракийската низина, така и с богатата на близките Източни Родопи и Сакар. Благоприятните условия я превръщат в извънредно подходяща за обитаване земя, богато снабдена с вода, подходящи почви, мек климат, разнообразен релеф и растителност, но преди всичко лесна и пряка връзка с древния Егейски свят.

Политическата промяна след 10.11.1989 г. доведе до тотални промени в цялостния живот на Харманли и общината. Постепенно е възстановена частната собственост. Силно развитие бележи лозарството и винопроизводството. Община Харманли се характеризира с многоотраслова икономика, която бележи положително развитие. Преобладаваща част от предприятията развиват дейност в областта на преработващата промишленост, търговията и услугите, селското, горското и рибното стопанство.

На територията на община Харманли има благоприятни условия за развитието на: Екотуризм, био туризм, фото туризм, пешеходен туризм, спортен туризм, риболов, колоездене, конен туризм, ловен туризм, градски туризм, селски туризм, етно туризм - свързан с традициите и обичаите на региона.

Територията на общината е обитавана от разнообразни биологични видове както и някои защитени животински видове, като черен щъркел, египетски лешояд, късопръст ястреб, змия-гушер и др., по-значими от които са: белоглава потапница, див заек, кеклици, пъдпъдък, фазани, яребици, гургулици, глигани, чакали и лисици.

Допълнителни фактори за развитие на алтернативен туризъм в общината са множеството микроязовири и водоеми, както и преминаването на р. Марица и р. Харманлийска, на чиито поречия са обособени места за риболов, както и местностите, подходящи за ловен туризъм.

Региони - защитени местности:

”Дефилето”, обхваща землищата на Харманли, с. Остър камък и с. Поляново. Местността „Дефилето“ по течението на река Олу дере (Харманлийска), по нейното по-горно течение, в югозападните покрайнини на града. Там по склона на местните възвишения се е образувала живописна местност с борова горичка, която се спуска към река Харманлийска и се издига над нея. На мястото е направен гребен канал по реката, а малко по-нагоре се намира културното средище на съвременния български попфолк ресторант „Приказките“, заедно с наскоро построен хотел. В местността Дефилето, по течението на р. Харманлийска, може да се видят привлекателни природни феномени, включително и малък водопад. В околността могат да се видят и останките от средновековна крепост.

Защитена местност ”Бакърлия”, землище с.Изворово; защитена местност ”Съзлъка” в землището на с. Бисер; защитена местност с находище на жлезист лупен в землището с .Браница; защитени зони: „Харманлийска река; „Сакар”, обхваща землищата на с.Черепово, с.Изворово, с.Дрипчево; „Радинчево” в землището на селата Рогозиново, Доситеево и Изворово; естествени водопади в местностите ”Кюмюрлука и „Куру дере”, историческите места „Кара Колювата къща” пещера в землището на с. Дрипчево на площ 4 дка, служила за скривалище на байрактаря на Индже войвода Кара Колю; “Гората ада” и “Хайдушика дупка” (малка пещера) и др.

Зони за отдих: Хидропарк „Кюмюрлука“; „Градска градина“ гр. Харманли; Парк „Димана Данева“.

Еко пътеки: „Дефилето“; Еко пътека в землището на с. Изворово.

Парк „Изворът на Белоногата“. В източния край, на излизане от Харманли в посока Свиленград, се намира „Изворът на Белоногата“. Според легендата той е превърнат в чешма, а днес до нея има плоча с куплет от едноименната поема „Изворът на белоногата“ на Петко Славейков и статуя на самата белонога Гергана.

В общината функционират 18 хотела и къщи за гости, които разполагат с 432 легла. Важна роля за развитието на транспорта и туризма играят и двете транспортни агенции в града – „ТОРРЕ ТРАВЕЛ“ ЕООД и ЕТ „Салапатов“.

Възможности за културно-исторически туризъм

Антични и средновековни обекти:

<http://museumharmanli.com>

<https://www.facebook.com/profile.php?id=100019438638935>

Свидетелство за търговските връзки, които са съществували в античността по нашите земи са многобройните **монетни находки** от това време. (Сн. 1, 2, 3) Една от тях е представена с монети на древногръцката колония на беломорския бряг Мароней, които са сечени през IV в. пр. Хр. Това са 97 на брой дребни бронзови монети. На лицевата страна е представен кон на дясно, а на реверса – лоза в квадрат. Тези монети са малки, около 14-15 мм и се разпространяват в Тракия.

Други запазени антични монети са на о-в Тасос (III в. пр. н.е.) (Сн. 3), известни като Тасоски тетрадрахми и Атина (Сн. 2). Това са древногръцки сребърни монети, равняващи се на четири драхми. На тях са изобразявани божества, свързани с гръцката религия. Днес тези монети може да се видят в нумизматичния кабинет на ИМ-Харманли.

С първостепенно значение през периода на неолита (новокаменната епоха) е бил районът на Тракия и долината на река Марица, която е била входната врата за проникването на първите земеделци на Балканите. За региона и на юг от гр. Харманли доминират откритите праисторически селища, датирани от ранния неолит до ранния халколит. Първите земеделци по тези земи проникват по долината на р. Марица в края на VII хил. пр. Хр. и се заселват в удобни и водоснабдени места, с благоприятен климат и плодородни почви. На ок. 3.5 км северно от **гр. Харманли**, на ниско възвишение над десния бряг на р. Марица, в **м. Карачелия** е съществувало **праисторическо селище**,

датиращо от VI хил. пр. Хр. Култовите представи на населението, което е обитавало този регион са пресъздадени в **антропоморфната и зооморфната пластика (Сн. 4, 5, 6)**. Антропоморфизмът отразява преди всичко обобщения образ на жената. Реалистично и хиперболизирано се моделират онези части от женското тяло, които са свързани с плодородието, което води до един всеобщ култ към богинята майка.

През бронзовата епоха – преди 6000 години (*края на IV- края на II хил. пр. Хр.*), регионът е заселен от тракийските племена, които променят коренно облика на културата по тези земи. Развитието на металургията през този период води до увеличаване продукцията на метални изделия от бронз, изливани в калъпи. През тази епоха около **с. Браница** в района на Сакар планина възниква металургичен център за производството на оръдия на труда, оръжия и накити. От там произхожда **калъп за отливане на сърпове** от сиво-зелен слюдест талкошист и **калъп за бронзови брадви (Сн. 36)**.

От този период е светилището „**Семерчето**“ при **с. Доситеево (Сн 7)**. Скалистият връх е разположен в долината на Луда река на височина от 133,4 м. Откритите там материали за присъствието на живот и извършването на култови действия поставят неговото непрекъснато функциониране от края на късната бронзова епоха – XV – нач. на XI в. пр. Хр., преходът и началото на ранната желязна епоха в Тракия. Ритуалите, които са извършвани на това място преди 3500 години са били публични, а тайнствата са били достъпни само за посветените и жреците. В тези ритуали основна роля са имали огънят и течностите, както и жертвоприношението на животни.

При траките култът към планината и скалата е широко разпространен. Скалите подобно на върховете са третираны като център на космоса и са им приписвани здравеносни и оплодителни способности, а всяко култово място е било организирано по логика, основана на мисленето на даден народ. Свързан със сложната обредност на тракийските племена обитавали Сакар в края на II-I хил. пр. Хр. за възприемането на света е **менхирът край с. Овчарово**, познат сред местното население като „**Чучул Камък**“ (Сн. 12, 13). Разположен в югозападният край на селото, с пряка видимост към съвременния път, той е един от двата регистрирани в селото, и единственият оцелял паметник от такъв тип на територията на България днес. Археолозите предполагат, че обектът е играел важна роля в култа към плодородието, а древните хора са изпълнявали сезонни ритуали около него.

Названието менхир идва от бретонски и в превод означава „дълъг камък“. Запазеният менхир има формата на конусовидна трахитна колона, с височина 2.10 м и диаметър 1 м. В селото е запазена легенда и до днес, която гласи, че в далечни времена самият Крали Марко отчупва камъка от Теке баир (близкото възвишение) и го хвърля с малкото си пръстче на това място.

Оставен на превратностите на времето, през 90-те години камъкът е изправен и преместен с няколко метра на сегашното си място. И в наши дни това култово място е почитано и буди интерес сред хората. До средата на XX години хората от селото са провеждали тук събор по Димитровден, а през великденските пости са играели хора около менхира.

Към началото на ранножелязната епоха тук се появяват и първите монументални гробни съоръжения, известни днес с името **долмени**. Издигнати от човешка ръка те са уникалното историческо богатство на Сакар, а трудоемкостта свързана с изграждането им говори за високата обществена значимост наложила подобни усилия в древността.

Тези интересни археологически паметници са представлявали семейни гробници, в които са били погребвани представители на не едно поколение на местната тракийска аристокрация.

Днес на територията на община Харманли са оцелели само два долмена. **Долменът при село Остър камък** (Сн. 16, 17, 18), известен с наименованието си „Каменната къща“ се намира в местността Сиврикая, на около 500 м от връх Остър камък. От него са оцелели само трите вертикални камъка от стените и покривната плоча, а лицевата плоча с входа липсва. Другият запазен **долмен** се намира при **с. Изворово, в м. „Блага черква“** (Сн. 14, 15), разположен югозападно от селото. Малките му размери го определят като детски долмен. Тук традицията, която спазвали хората от селото през есента била да се прави курбан и служба и да се пие „благо вино“. По време на тази традиция хората използвали долмена за маса, а свещеникът освещавал върху него вода, с която ръсел за здраве.

Край **село Черепово**, в м. Казанката също се намират създадени от човешка ръка вдлъбнати скали, наречени шарапани (Сн. 43). Винарските камъни в околностите на селото датират от нач. на I хил. пр. Хр. Шарапаните са скални вдлъбнатини, направени от хората с дълбочина 20-70 см. и диаметър 50-180 см. Името шарапана идва от турската дума шарап и означава вино. Това показва, че в тях обитателите на тези места са преработвали грозде за вино. Счита се, че шарапаните са свързани с култа към бог Дионисий /бога на виното и веселието/. Съществува и друга теория за използването на тези интересни съоръжения при рудодобив, за пречистване на стритата руда с вода. Според някои автори шарапаните са синхронни с мегалитните паметници (от I хилядолетие пр. Хр.) и са използвани дълго време.

Интересен артефакт, свързан с религиозните представи на населението обитавало нашите земи е откритата случайно при **с. Коларово, Харманлийско глинена каничка**, датирана в късната бронзова епоха (XIV-XIII в. пр. Хр.) (Сн. 8). Съдът открит заедно с пепел и кости, вероятно принадлежи на гроб с кремация. Каната е изработена от пречистена глина, с излъскана повърхност и богата украса. Тя представлява ценен извор за религиозните представи на тракийското население от района на Сакар, а

интерпретацията на централният фриз изобразява сцена от безкрайния цикъл на времето с идея за космогоничния характер.

През бронзовата епоха в Тракия се появява едно ново явление – погребението под могилен насип (Сн. 9). В землището на с. **Изворово, Харманлийско** са открити изключително богати гробни находки, които принадлежат на представители на местния елит от средната бронзова епоха (края на XVIII – XVII в. пр. Хр. ММ III/ LM I). В надгробните могили са открити две огърлици, без аналог в България и по света. Първата огърлица (Сн. 10), открита през 2008 г. в Могила 1, представлява златен наниз с дължина 160 см, състоящ се от 344 златни мъниста (174 наподобяващи форма на ечемични зърна и 170 по-малки сферични). Самото погребение е извършено чрез трупоизгаряне, а останките са пренесени в керамичен съд.

Вторият златен накит (Сн. 11) е открит в *Могила №3, шедьовър на тракийското изкуство* от това време, е съставен от 58 златни мъниста, които са част от един накит. Разграничават се 5 типа мъниста – къси биконични, дълги биконични, 44 малки халкички с и без украса, 2 сферични кухи мъниста. Впечатляващо е централното мънисто, което е сложно съставно, изпълнено в няколко техники и наподобяващо златна къпина или грозд, изработено чрез съчетаване на 36 отделни елемента. Погребението също е датирано в средната бронзова епоха.

През римската епоха и късната античност (I–VI в.) регионът става част от добре развитата инфраструктура на провинция Тракия. През територията на общината минава един от първостепенните пътища в римската империя, от Рим през Сердика и Филипопол към Константинопол. Известен като **Диагоналният път (Via Diagonalis)** (Сн. 19), той е пресичал цялата римската империя от изток на запад и е бил най-пряката връзка на Западна Европа с Балканите и Мала Азия. Повечето проучватели приемат, че главният римски път е трасиран върху по-ранни маршрути от предримската епоха, но е изграден със солидна каменна настилка едва през I в. Диагоналният път се споменава във всички по-известни римски пътеводители като Tabula Peutingeriana, Itinerarium Antonini, Augusti Itinerarium Burdigalense. Днес на територията на Община Харманли от пътя се виждат изцяло запазени отсечки в землищата на сакарските села **Овчарово, Браница и Изворово**.

Via Diagonalis навлиза в пределите на България при пътната станция Darhabae (до с. Капитан Андреево), минава през землището на с. Чернодъб, Свиленградско и достига до Burdenis (Свиленград). От Castellum Burdipta се отправя по левия бряг на р. Марица и минава южно от селата Момково (mutation Rhamis) и Йерусалимово през mansio Castra Rubra (до дн. с. Изворово) и на юг от Браница. Между селата Тянево и Овчарово, където е ситуирана разменната станция mutatio Palae, и през с. Троян пресича р. Сазлийка, при mansio Arzum (с. Калугерово), откъдето напуска пределите на област Хасково

По протежението на пътя, останал в спомените на местното население като „Друма“, „Римския път“, „Ипийта“ са били ситуирани и пътните станции. Тяхното разположение е познато от разнородни по време извори, обхващащи периода от втората половина на II в. до средата на IV в. От литературата е известно, че в района на сакарските села е имало две пътни станции. Едната е била от типа мутацио и е служела за смяна на конете и почивка, а втората от типа мансио за нощувка. Според данните от итинерариите **mutatio Palae при с. Овчарово** отстои на XI римски мили (16.3 км) от **mansio Arzum**. Още през XIX в. братята Шкорпил обикалят района на сакарските села и локализируют пътната станция **mutatio Palae при с. Овчарово**, в м. Гереня, на 2 км източно от селото.

Следващата станция от типа **mansio**, е била в м. **Козлари**, в землището на с. **Изворово**. Тя е известна от различните антични пътеводители като Певтингеровата карта, където се посочва че пътната станция **Castris Rubris** се намира на 19 мили от **Arzum**. В Бурдигалския пътеводител тя е спомената като **mansio Castrazabra**, отстояща на 11 римски мили от Пале.

Източноримската крепост «**КАСТРА РУБРА**» се намира на 7 км западно от село **Изворово** и на 35 км североизточно от град Харманли, в подножието на югозападните склонове на Сакар (Сн. 22, 23, 24). Крепостта има форма на силно издължен неправилен петъгълник, ориентиран с надлъжната си ос изток-запад (Сн. 22). Укреплението обхваща площ от около 5,2 дка, от която са изследвани около 2 дка. Крепостните стени са градени от ломени камъни, дялани по лицата и запълнени с хоросан, примесен с късчета чукани тухли. Дебелината им варира от 1.95 до 2.15 м. Имало е една входна и четири ъглови кули, като трите са издадени навън от крепостната стена, а югозападната е оформена навътре. Над главния вход е била издигната правоъгълна кула. Височината на крепостната стена е била около 10 м. Днес в ИМ-Харманли се пазят голям брой предмети и монети произхождащи от крепостта. (Сн. 25, 26, 27)

Просъществувала около един век, крепостта загива по време на славяно-аварските нашествия от началото на VII в. Около средата на VIII в., по времето на Константин V е възстановена (741-775 г.). От тогава съществуват и редица надписи графити, изписани с гръцки букви върху розовия хоросан от мазилката. Те говорят за неспокойния живот, който са имали обитателите, породен от непрекъснатите военни действия. Така крепостта е функционирала до началото на IX в. и при походите на българския хан Крум е окончателно опожарена и разрушена. Според данните по-късно на това място е заселено българско население, но крепостта повече не е възстановена.

През римския период на територията на град **Харманли** е съществувало вероятно **трако-римско селище**. В „Градската градина“ на съвременния град има запазена **могила** от римския период (Сн. 20), а на не голямо разстояние от нея при изкопни дейности в частен имот е открит и навръшник от римска колесница, днес символ на

Исторически музей – Харманли (Сн. 21). **Бронзовата украса (Сн. 21)** от римска колесница представлява протоме на пантера, фланкирано от две протомета на лебеди. Главата на пантерата е представена реалистично с подчертани отворени очи, отворена уста с изплезен език. Освен декоративно навършникът е имал и функционално предназначение. Той е бил основен елемент в античната кола с меко окачване от римската епоха. Предполага се, че украсата е била част от погребалните дарове на знатен тракиец с неговата колесница. Депонирането на коне и колесници е била съществена част от тракийските погребални ритуали и символ на висок социален статус.

Друга могила е проучена в **м. Харманлийска чешма**. Разположена южно от Харманли на около 1,8 км, северно от с. Надежден. Тя се свързва с тракийското местно население в процес на романизация и се датира в границите между I и II в. Присъствието на въоръжение в комплекса показва, че на това място е било извършено погребение на воин, принадлежащ към римските военни структури. В ИМ-Харманли от този обект се съхранява глинена амфора (Сн. 35).

В границите на огромната територия на Римската империя най-изобразяваният религиозен персонаж била фигурата на **тракийския конник**. Култът към най-популярното тракийско божество – Бога конник, наричан още Херой, Бог на лова, плодородието, живота и смъртта, Бог, всезнаещ и всечуващ е бил широко разпространен. Изображението му е известно от множество паметници от римската епоха намирани на територията на община Харманли (Сн. 37). Изобразяван е като млад конник с копие и щит или с убит дивеч в ръце, следван от прислужник, куче или лъв.

От **м. Дущобака, с. Българин** в музея се съхранява част от мраморна колона с гръцки надпис от римската епоха. Той се отнася за чиновник определящ границите на тракийско село „ΔΩΔΩΝ“ (Сн. 38).

В **м. Андона, при с. Орещец** е имало римска вила. От там произхождат два интересни паметника на местното тракийско изкуство – плоча с изваяна група, представяща Херакъл и Артемида и жертвеник на Херакъл, който се съхранява в РИМ-Хасково (Сн. 39).

Местността ШИХАНОВ БРЯГ е разположен на 2 км източно от гр. ХАРМАНЛИ, на десния бряг на р. Марица. Регистрираните на обекта културни напластявания обхващат дълъг период от време – от къснобронзовата епоха до османския период. Проучванията показват наличие на светилище и останки от антично и средновековно село. Доказателство за това са многобройните намерени предмети, които днес се съхраняват в ИМ-Харманли (Сн 40). Те са свързани с бита на местното население, което се е занимавало с животновъдство и земеделие, а близостта до р. Марица е давала възможност за богат лов и риболов и препитание на обитателите.

В близост до м. Шиханов бряг, на десния бряг на р. Марица, под съвременната магистрала, са проучени различни ями, свързани вероятно с култови действия на местното тракийско население от II-I хил. пр. Хр. Те съдържат типичните за този тип съоръжения въглени, животински кости, мазилки, внушително количество фрагменти и цели керамични съдове, които се съхраняват в ИМ-Харманли (Сн. 41, 42).

В края на XIV и началото на XV в е периодът, в който се установява османската власт по нашите земи. След битката при Черномен през 1371 г. новите завоеватели окончателно навлизат във вътрешността на българските земи. Местното население пази и до днес преплиташите се реалност и легенда за една от последните решителни битки при Черномен, където деспот Иван Углеша пада убит, а брат му Вълкашин е тежко ранен. Носейки го десетки километри някъде около Харманли, скопският владетел умира от раните си. Според предаваната легенда на извор до р. Олудере край Харманли той уголил жаждата си и „заспал завинаги“, като пил от студената бистра вода. Според преданието гробът му е някъде около железопътната гара на града, познат в миналото като светилище за българите. И до днес той не е открит. Днес в музея в гр. Харманли се съхранява монета от времето на скопския и прилепски болярин крал Вълкашин. На лицевата ѝ страна е изобразен Христос, облечен в царско облекло, украсено с брилянти, седнал на престол. На опаката страна на монетата има надпис в шест реда – БХА ГГА БЛА/го/ ВЕРНИ КРАЛЪ ВЛЪКАШИНЪ (Сн. 28)

Харманли, разположен на стратегическия път Orta Kol, възниква през 1510 г. Харманли се обособява като град с интензивен стопански живот, структуриран около **Кервансарая** и търговския път (Сн. 30, 31). Името на града с известни изменения се среща при почти всички европейски пътешественици, минали през тези земи – Курипешич (1530 г.), Рамберти (1534 г.), Арамон (1547 г.), Палерн (1553 г.), Ханс Дерншвам (1553 г.), Стефан Гералах (1578 г.) и др.

Първата внушителна постройка в Харманли е **Кервансараят**, предназначена да улесни пътниците по важния цариградски път. Построен е по заповед на Ходжа Лала Мустафа паша през 1512 г., за да служи за безопасното нощуване на кервани и пътници. Разполагал е с 55 стаи, 12 отделения за добитък и стопански помещения. Пътешественикът капитан Шад, впечатлен от импозантните размери на сградата ѝ прави архитектурен план. Според него кервансараят е бил дълъг 144 крачки, а на ширина е достигал до 30. Влизало се е през засводен вход, фланкиран от две арки. Днес от тази конструкция е запазена само една от вътрешните стени, носещи купола (Сн. 29)

Сводестият мост над р. Олу дере също е част от големите строежи, които оформят архитектурния облик на Харманли през османския период (Сн. 32). С дължина 109 м. и ширина 6 м. и три свода, които напомнят небесната дъга. Построен е по заповед на Сиавюш паша – велик везир на империята през 993 г. по мохамеданското летоброене (1585 г.). На мраморна стела, положена над средния свод, на старотурски са изписани стиховете на поета Саибаи:

„Благодарение на бога, великият везир на моредуиния султан заповяда над Харманлийската вода един свод като небесния.

Като построи по благодарност един великолепен мост в Харманли, освободи с благопожеланието си бедния и богатия от мъките.

Светът е един мост, по който минава пътят на царя и бедняка. Който върви по правия и справедлив път, намира спасение при Бога. Като видях свършека на моста, аз, молейки се Богу, сам казах надписа. Във времето на Сиавюша се построи тоя великолепен мост година деветстотин деветдесет и трета.“

Съвсем не е случайно, че в близкото село **Богомил през XVI в. е издигнат и мавзолеят на местен турски владетел**, който по-късно е бил погребан в него (Сн. 33). Патронът на бекташкото тюрбе е известен от надписа над входа с **името Хазър баба** (поч. 1540-1541 г.). Предполага се, че е живял или в село Българин, или в Богомил, и е владеел голяма част от земите и селата наоколо, а младата му жена му направила приживе гробница. Тюрбето представлява голяма осемстенна каменна сграда, покрита с полусферичен купол. Височината му е приблизително 10 м., а входът се намира на източната стена. Пред него има почти квадратно преддверие с полусферичен купол. Около свода на входа в миналото е имало надписи на османотурски, които са гласели „Това място тук е свято, който пренощува тук, без друго ще бъде излекуван от всякаква болест.“ И както турците, така и българите в района са вярвали в неговата лечебна сила. Според местната легенда, която съществува в селото тленните останки не били на Хазър баба, а на овчаря Георги, в който била влюбена съпругата на бея.

След Освобождението и по решение на Народното събрание през 1898 г. текето е превърнато в християнски храм. Местните хора видоизменили интериора, преддверието е затворено, за да се превърне на апсида, а един от ажурните прозорци, в южната стена, става на врата. Те пребоядисали стените със светложълта боя и ги украсили със щамповани християнски орнаменти – предимно кръстове в синьо. По стените и до днес личат следите от църковни стенописи (Сн. 34). Богомилци нарекли църквата „Св. Георги“, защото името на светеца съвпадало с името на погребания в гробницата местен овчар. Подобно превръщане на мюсюлманска култова града в християнска е рядко явление.

Архитектурно-строителни паметници в гр. Харманли

Старата църква "Св. Атанасий" е построена през 1834 г и осветена през 1835 г. Храмът и иконостасът са създадени със средства и дарения на родолюбивото българско население.

На 1 ноември 1938 г., след близо 12 годишен доброволен труд, в Харманли е осветен **храм „Св. Иван Рилски Чудотворец“**. Новият храм носи името на един от най-

известните български духовници, светци и лечители, който е покровител на българския народ. Изключителен художествен интерес представлява неговият иконостас.

Народно читалище „Дружба 1870“ е създадено през 1870 г. и е най-голямото читалище на територията на община Харманли. Обслужва над 24000 души. Читалището е ориентирано към работа с деца, ученици и младежи и има за цел тяхното духовно и естетическо изграждане, чрез овладяване на различни умения и запознаване с изкуството и културата. Читалището многократно е участвало в проекти на МК и МО и работи в тясно сътрудничество с училища и организации от района и града.

Сградата на Историческия музей в гр. Харманли. Построена след 1884 г. по проект на италианския архитект Пиетро Монтани, сградата е използвана дълги години като пощенска станция, след 9 септември 1944 г. се използва като седалище на околийския началник и като управление на Народната милиция, а след построяване на новата пощенска сграда – като управление на АПК – гр. Харманли. След известен период, в който тя е необитаема и след предприет мащабен ремонт, след 1993 г., тя е предоставена за Историческия музей.

Културно-познавателен туризъм

За този тип туризъм допринасят традиционните местни изяви **в гр. Харманли** като: дните на българката и литературен конкурс "Изворът на белоногата" с над 40-годишна история, международния хоров фестивал "Хармония", провеждан години наред, ежегодните национални срещи на поетите с китари "Поетични струни" също с над 40 - годишна история, ежегоден фолклорен фестивал „Тракийска шевица“, празника на виното, панаира "Карааба", съпътстван с културни и спортни прояви, фестивал „На Хармана“, който вече е традиция от три години и дава възможност за представяне на местни производства, традиции и обичаи. Гостите на културните прояви посещават забележителностите. Традиции има и в организирането на винени турове „Четири по четири“ с посещение на винарни от региона и за дегустации на качествените вина в тях. **В с. Доситеево** има практика за посрещане на туристи с демонстрация на местни обичаи и кулинария, провежда се ежегоден фестивал „На сусама“, „Песни край Марица“.

Етнографското наследство в региона

Община Харманли е регион с традиции в културната и историко – етнографската дейност. На територията на общината активна дейност в областта на културата осъществяват читалищата, чийто общ брой е 11: НЧ”Дружба”1870 в гр. Харманли; НЧ”Харманли”2001 в гр. Харманли; НЧ ”Хр. Ботев” 1928 в с. Иваново; НЧ ”Развитие”1903 в с. Славяново; НЧ ”Слънце” в с. Браница, НЧ ”Арх.Доситей”1908 в с. Доситеево; НЧ”Изгрев-2008” в с. Върбово, НЧ”Светлина”1914 в с. Орешец; НЧ

”Пробуда”2009 в с. Бисер; НЧ”В.Левски”2009 в с. Българин; НЧ ”Хр.Смирненски”2009 в с. Рогозиново; НЧ ”Светлина”2010 в с. Поляново.

Освен постоянната експозиция *в ИМ - Харманли „Музей на българката“*, в няколко селища има открити музейни сбирки, които съдържат значителен етнографски материал, свидетелстващ за богатото минало на българския народ. Такива **етнографски сбирки са открити в с. Доситеево, с. Орещец, с. Българин, с. Бисер, с. Изворово, с. Върбово и с. Черепово.**

Един от най-тачените празници в Харманли е **Димитровден**, който се отбелязва на 26.10. Според народното вярване се поставя началото на зимата „ Свети Георги лято носи, св. Димитър-зима“. Прави се равносметка на всичко, което е прибрано. Чорбаджиите се разделят с ратаите си и наемат такива за следващата година.

Друг празник почитан в нашият град е **Архангеловден**, който се празнувал на 8 ноември. Известен е също като Рангеловден. Според народното вярване, човешката душа след смъртта не може да напусне тялото, ако не дойде св. Рангел да я извади и вземе с ябълка. С този ден се свързва и една от най-големите задушници през годината.

Според народния календар на 4 декември се отбелязва празникът **Варвара**. На Св. Варвара се варят всички варива, за да се народят и през следващата година. Приготвя се варено грухано жито, с орехи и захар, печен и чукан сусам. На този ден на трапезата трябва да има всичко, което се произвежда. Най-старият в семейството прекадява с тамян, докато всички стоят прави. След това сядат на трапезата и започва веселие. Приготвя се кишкекът — сварено жито, със захар и тахан, като с него се изпросва от Бога берекет с думите: „Юнак може и конче може, ако Бог поможе“. За плодородие, през огнището и комина се прехвърлят жито, царевича и други семена.

Обредните практики на **Св. Сава** са сходни като тези за Св. Варвара, защото двете сестри подготвят всичко за деня на брат им Никола. "Варвара вари, Сава пече, Никола иде с голямата лъжица и гости гощава", казва народната поговорка. Сава е свързана и с плодovitостта.

Никулден се отбелязва на 6 декември. Той се е почитал като покровител на водите и покровител на моряците и рибарите в образа на юнак с криле, който лети над водите и спасява изпадналите в беда. На **Никулден** се приготвя пълнен шаран.

На 20 декември се празнува **Игнажден**, наричан още Полязовден. Основният обичай на този ден се нарича полязване. Домакините следят, кой ще влезе първи през този ден в дома им и по това гадаят каква ще бъде годината. Ако той е добър стопанин годината ще бъде добра и плодородна за семейството. Преди да влезе в къщи, събира пръчки от двора, слама или трески. Когато влезне вътре оставя ги до огнището и сядва върху тях да „мъти“. Домакинът го посипва с боб, орехи, сушени плодове, а той разравя огъня и казва „Колкото искрици, толкова пиленца, теленца, яренца, дечица в тази къща ”.

В навечерието на Коледа, на 24 декември се празнува **Бъдни вечер**. Денят е свързан с много обичаи и обредни практики, които се спазват стриктно, за да се подсигури семейното благоденствие. Приготвят се няколко вида хляб - боговица, хлябът с елементи от стопанската дейност-ралото, орач, кошара, животни, краваи, предназначени за коледарите. Готвят се основните храни за трапезата, които са задължително постни - сарми, ошав, варено жито, варен фасул, зелник или тиквеник. За празника мъжете приготвят специално дърво за огъня- бъдник. Трапезата се слага на земята върху слама. Поставя се от всичко, което се произвежда. Когато всички се наредят около трапезата, най-възрастният мъж или жена прикадява трапезата, стопанските постройките и добитъка в тях. Стремешт е храненето да започне по рано, за да узреят житата по-рано. Най-възрастният мъж разчупва хляба и раздава по едно парче на всички, което символизира техния труд - на овчаря се дава кошарата, на орача ралото. На първо място се дава късче на закрилницата на къщата – Св. Богородица, след това се отделя къс за добрите люде - гости на дома, които през годината могат да донесат някакво щастие. И след това на членовете на семейството. След като се нахранят, всички заедно, хващайки края на месала, вдигат трапезата, а децата се търкалят по сламата, но задължително в една посока, за да полягат житата само на една страна. Когато вечерята е свършила, всички очакват идването на коледарите. Те са мъже, предимно ергени и годеници. Своята подготовка започват от Игнажден, когато започват да учат песните, под ръководството на по-възрастен, женен мъж, който е водач на групата и се нарича станеник. Коледарите са облечени в празнично облекло, с украса на калпаците от китка и нанизи от пуканки, сушени сливи, стафиди. Когато влезнат в къщата, те пеят специални песни, посветени на членовете на домакинството, започвайки от стопанина. Стопаните даряват коледарите с боб, брашно, сланина, месо.

На 25 декември се празнува **Коледа**, наричана още Голяма Коледа. На този ден не се работи и всички отиват в църква на тържествена служба. От Коледа, според народното вярване започват 12 дни, наричани „мръсни”, „погани”, „караконджови”. През тези дни по света обикалят нечисти сили, които навреждат на хората, затова се спазват много забрани. Коледа се празнува три дни, като третия ден -27 декември е **Стефановден**, когато празнуват всички именници и посрещат гости.

А след това настъпват дните, когато се колят охранените прасета.

Срещу **Нова година** (1 януари) наричана още **Сурваки**, се прави втори Бъдни вечер. Ядат се блажни ястия. Един от най-характерните обичаи на **Васильовден** е „сурвакането”, изпълнявано от момчета, събрани на групички, с дрянови пръчки-сурвачки, които биват изплитани и украсени с пари, панделки, пуканки и др. Със сурвачките удрят близките си в дома най-напред, а след това тръгват по близки и познати, с пожелание за здраве, пари, късмет:

„Сурва, сурва година, Весела година,.....

За пожеланието момчетата биват възнаграждавани с пари, кравайчета и др. Прави се баница с пара и дрянови клончета с пъпки, като всяко клонче има предназначение.

Друг празник е **Богоявление** - на 6 януари. Жените отиват рано за вода, измиват иконите, прозорците, вратите. Отиват в църквата, където извършват водосвет и всеки взима светена вода със себе си. След това всички, начело със свещеника, с икони и хоругви отиват на р. Олудере. Там също се прави водосвет и свещеникът хвърля кръста в реката. Най-смелите момци скачат, за да извадят кръста, а този който извади кръста минава по домовете, заедно със свещеника и стопаните ги даряват. Ако кръстът и китката замръзнат на този ден се вярва, че на всички годината ще е здрава и плодородна. На този ден се слага край на ограничените от Рождество до Йордановден 12 „мръсни, погани”, през които според народното вярване бродят зли сили, караконджоли, които пакостят на хората, за това се спазват забраните да не се излиза навън през нощта, не се пере, преде, мие.

На следващия ден е **Ивановден**. На този ден най-добрите приятели „се хващат за аратлици, побратими”, а момите — за посестрими. С това стават като брат и сестра. Закрилят се цял живот и се уважават. Подаряват си кърпи, дрехи и др. и празнуват.

На **Бабинден** (бабата) минава по къщите, където е бабувала. Окъпва детето, намазва го с мед и масло и го благославя да бъде червено като калинка, да бръмчи като пчеличка, да е сладко като меда и да се въди като просото, да се гои като прасето. На бабата се дава прясна погача, кокошка, баница и бъклица вино. Идват мъжете и с двуколка разхождат бабата из града.

Народът в България чества **Антоновден** на 17 януари за предпазване от болести. Жените правят и раздават питки, намазани с мед.

Атанасовден се отбелязва на 18 януари, наричан още Среди зима. В народните вярвания Свети Атанас е представен като властелин на снеговете и ледовете. Облечен с копринена риза, той отива в планината на своя бял кон и прогонва зимата и вика лятото: "Иди си, зимо, идвай, лято!"

Трифон Зарезан се празнува от лозарите и кръчмарите, за да се угоди на св. Трифон, който ще осигури по-голямо плодородие. В Харманли всеки стопанин е имал лозе. Рано сутринта мъжете отиват да зарежат лозята, които „преливат” с вино. Към обяд всички се отправят към хълма с параклиса на светеца. Там се прави служба и се вари курбан. След което хората започват да празнуват.

Свети Хараламби се чества на 10 февруари. Смятало се, че свети Хараламби брани хората от болести. Празникът е честван и като ден против чумата.

Власовден (11 февруари) се тачи за здраве на впрегатния добитък. Сутрин воловете се закарват на водопой с кравай на рогата. Пекат се обредни хлябове.

Друг празник е **Тодоровден** празнуван в съботният ден от първата седмица на Великия пост. Тодоровден е наричан още Конски великден. Месят се хлябове за здраве на конете. От тестото се правят фигурки на кончета и се слагат в зобта на конете. Правят се състезания в така наречения Турски кър. На първенците се отреждат съответни награди. После се прави хоро на хорището.

Баба Марта се празнува на 1 март. Къщата се почиства и боклукът се пали. Хората чукат върху тенекия и обикалят къщата и двора, като викат: Бягайте, змии и гущери, че Баба Марта идва с желязна кукичка, удря по главичка и ще ви изтрепе.

На децата връзват мартенички от усукан бял и червен конец. Те се носят, докато видят лястовичка или щъркел. Тогава я откъсват и я завързват на зелено дърво или пък я поставят под камък. Ако, когато се вдигне камъкът, там се намерят мравки, значи конете ще бъдат здрави. Ако пък мома намери под камъка червей, скоро ще се омъжи. Парченце от мартеницата се пази и се връзва на децата, когато са „урочасани от лоши очи”.

В края на месец март се празнува **Благовец**, наричан още Благовещение и отбелязван тържествено в народния календар, като „половин Великден”. В деня на празника всички трябва да бъдат сити и с пара в джоба си, защото се вярва, че когато закука кукувицата, в каквото състояние се намират, така ще им върви през цялата година. На този ден се пробиват ушите на малките деца, защото по-малко ще ги боли и по-бързо ще заздравеят. На Благовец пристигат лястовиците, щъркелите и кукувиците и съобщават, че зимата си е отишла. Змиите излизат на припек, а пчелните кошери се отварят.

През ранната пролет се празнуват вълчите и мишките празници. Тогава жените спазват различни забрани, свързани с женската работа. Лепят с кал пода и стените на къщите, за да залепят очите на вълците, да бъдат затворени и челюстите им, а мишките да не прегризват платовете и плетивата.

Месни Заговезни се празнува 8 седмици преди Великден. „Името на празника идва от това, че се заговява (пости) с месни ястия. Заговява се с месо, затова празничната трапеза е само от месни ястия. Последно може да се играе хоро.

Седем седмици преди Великден и една седмица след Месни Заговезни се празнува „**Сирни Заговезни**”. С него се поставя началото на най-дългия пост, траещ до Възкресение Христово. Няколко са основните обичаи на този ден: посещение на младите у роднини, кумове и близки, като целуват ръка и искат прошка; момчетата и ергените палят огън, който трябва да има висок пламък, защото се вярва, че докдето достига светлината му, дотам няма да падне градушка. Когато прегори се прескача за здраве и против бълхи. Прави се специална трапеза. Преди да започне храненето, домашните се опрощават. Трапезата се състои от млечни храни - сирене, баница, масло,

риба. Особен обичай е т. нар. хамкане. На конец спуснат от тавана се завързват последователно халва с орехи. Конецът се залюлява в кръг, а всички се стремят да хванат с уста завързаното на края му. В края на седмицата мъжете гърмят с пушки, за да се агнят овцете, да се роди просото, да има много мед. Хвърлят се огнените стрели (чавги).

Връбница и **Лазаровден** се отбелязват тържествено. Лазаровден се празнува в съботата преди Великден. Момичетата се обличат в празнично, обикалят и пеят: „Ой Лазаре, Лазаре, що прибърза, та дойде!“... Всичко е свързано с пожелания за плодородие. Всички отиват на църква и взимат от осветените върбови клонки, които отнасят в дома си. Смята се, че осветената върба има предпазна и продуцираща сила.

Великден. Този празник е най-голям за източно православните християни. Отбелязва се Христовото Възкресение. Датата е подвижна.

През страстната неделя преди Великден жените не трябва да работят - особено в сряда, четвъртък и петък. Яйцата се боядисват в четвъртък. Първото снесено яйце се боядисва червено и се поставя под иконата, където стои до следващия Великден, по-точно до великия четвъртък на следващата година, когато се хвърля в реката, а на мястото му се слага новото. С първото боядисано яйце домакинята трие лицата на децата, на мъжа си и своето и благославя: „Червен, червен Великден, зелен, зелен Гергьовден и до година със здраве“. На следващата година го счупват и ако е пълно, значи в къщата „ще е пълно“, ще има много плодородие, ако е кухо - това е лош признак.

В неделя се отива на църква с боядисани яйца. Чак тогава може да се яде яйце и готвено месо. Меси се хляб, наречен харман, който има по средата яйце. Украсата му от тесто символизира земното плодородие. Боядисаните яйца се раздават, като по-младите дават на по-старите и им целуват ръка.

Гергьовден се празнува на 6 май. С него започва лятната половина на стопанската година, завършваща на Димитровден. На този ден полето оживявало и стадата излизали на паша. В Харманли хората са казвали „Георгьовденски дъжд цена няма“ или „Най-малката капка георгьовски дъжд- най-голяма жълтица става“. Преди самия ден момите слагали пръстените си във вода с босилек, а сутринта баба ги вадил и врачувала коя мома какъв момък ще вземе. Всичко това се е правило с пожелание за щастие, изобилие и здраве.

Всеки стопанин е пазел и своята нива от магия. Хората измитат двора си и пътят пред вратата си, а пътните порти са се украсявали с разцъфнал глог. На този ден се е ядяло за първи път чесън и печено агне. С кръвта на агнето са намазвали челата на децата, за да не хващат уроки. Агнетата се опичали и са отнасяли на избраната поляна, а попът ги прикадявал. Веселбата е продължавала целия ден. Правели са се люлки, наричани „златни“, на които са се люлеели момите. Люляната мома се удряла по краката със

зелени клони и се питала кого люби. Момците се надскачвали. Всички „се теглят на сурово дърво” (мерели си теглото).

Илинден се празнува на 20 юли много тържествено в местността Илиндена. Според народните вярвания св. Илия пробягва гръмогласно със златна колесница по небето и търси да убие ламята, спряла водата на народа. Той хвърля подир нея огнени стрели. Щом св. Илия прати дъжд, настъпва голямо веселие. Ако няма дъжд, трябва да се заколи селският бик и да се направи обща трапеза, за да се омилостиви светията.

Тогава, когато настъпи засушаване в края на пролетта и началото на лятото хората са правели обичаи за дъжд. Красива е молбата на „пеперудата” за дъжд. За тази цел се събират момичета и избират една от тях за „пеперуда”. Украсяват я със зеленина и тръгват по къщите да пеят: „Летяла пеперуда, от орачи на копачи, дай, боже, дъжд!” Домакинята я поливала с вода, а тя подскача.

Важна роля за съхраняване на българските традиции и обичаи в Харманли и региона има фолклорния фестивал „Тракийска шевица“, провеждан ежегодно на Лазаровден, на Ротондата.

Село Бисер пази някои от старите си празници и обичаи. Един от тях е **обичаят Коледари**, който се прави на 25 декември. Младите коледари посещават с песни всяка къща. Във всеки дом са добре дошли, защото посланията им носят здраве и късмет. За тях се приготвя колак или пита, царевични пуканки, сушени плодове и други дарове.

<https://www.facebook.com/pages/category/Community/%D0%A1%D0%B5%D0%BB%D0%BE-%D0%91%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80-Biser-Bulgaria-304829986245188/>

Почита се и **празникът Богоявление (Йордановден)**, наричан още Водици. Хората отиват до реката с „хоругви”- знамена. Свещеникът хвърля кръста в реката и мъжете скачат да го извадят. На този ден всяко семейство си откупува икона и парите отиват за църквата.

Всяка година се отбелязва и празникът **Трифон Зарезан**, свързан със старите Дионисиеви празници и зарязването на лозята.

Празникът Сирни Заговезни също е добре запазен. Това е денят за прошка. На Сирници се извършват много ритуали. След като се стъмни се палят огънове, надскачат се за здраве и се хвърлят стрели. По време на семейната вечеря, най-възрастният мъж в къщата връзва от тавана да виси парче халва и децата се надпреварват кой да я хапне. Това се прави за берекет. В края на вечерята младите искат прошка от по-възрастните.

По-голяма част от населението се занимава със земеделие и животновъдство. Сеят се домати, краставици, лозя, ябълки и праскови. В района има и кравеферми. *В кравефермата на Димитър Жогов се отглеждат черношарени крави.*

Автоматизирани ферми имат Илиян Паунов и Вълко Юриев. Атанас Мудов е изградил модерна ферма за коне от породите: „Хафлингер” и „Арабски”, а също отглежда крави и биволици.

Женското традиционно облекло спада към сукманеното. Състои се от риза, сукман, елек, престилка, кърпа за глава. Всичко е домашно тъкано. За мъжете била характерна чернодрешната носия. Състои се от риза, потури, пояс, аба/антерия, калпак, навуца и цървули. В студените зимни дни са обличали ямурлук.

Църквата „Св. Св. Кирил и Методий“ в селото е построена през 1911 г. Пръв нейн свещеник е Игнатий Василев. След него свещеник е синът му Василий. Иконите са изработени от Никола Данчев, известна чирпанска зографска фамилия от преди Освобождението. През 1913 г. тя е опожарена и възстановена през 1925 г. След пожара са се запазили само едно Евангелие от 1887 г. и една икона от 1901 г., донесена от тракийски бежанци.

Ежегодният панаир в с. Бисер се е провеждал на 24 май, както в миналото, така и сега. На 23 май децата се събират, за да прогонят лошото. За тази цел правят фенери и вечерта обикалят улиците.

Село Богомил се намира в община Харманли, област Хасково и е разположено в подножието на Сакар планина. Селото е разположено в запад-югозападните склонове на Сакар планина и лежи до самия път, свързващ Харманли с Тополовград. Богомил е разположено в землището на село Коларово. Има мек преходносредиземноморски и нископланински климат. Основен поминък осигуряват лозовите масиви и бадемовите градини. През 2007 – 2008 година бадемовите градини са заменени от лозови масиви.

Старото име на селото е *Теке*, непосредствено над селото има връх с това име. През 1906 г. е преименувано с настоящото си име. Вероятно старото име произлиза от изграденото през 1541 г. [тюрбе](#) на Хазър баба. Според оскъдните данни, текето е построено от самия Хазър баба, който по-късно е бил погребан в него. Смята се, че той е живял или в село Българин или в село Богомил, и е владееел голяма част от земите и селата наоколо.

Предполага се че е възникнало около имението (чифлика) на Хазър баба, и след изтеглянето на турците по време на Руско-турската война се е развило като отделно селище от настанилите се тук българи.

Болярски извор е село в Южна България. То се намира в община Харманли, област Хасково. Отстои на около 24 км южно от град Харманли. Разположено е в северните поли на Източно родопския рид Гората.

В района на селото има множество тракийски могили. Следи има и от римската епоха. Край селото минавал и стар калдъръмен път, вероятно от римско време. Старото име на

селото е Бейбунар и в превод от турски буквално означава *Бейски кладенец* а от 21.12.1906 г. то е преименувано на Болярски извор. През 1890-1891 г. в селото е било открито и училище, помещавало се в паянтова сграда с две стаи, останала от турско време и впоследствие предадена на църковното настоятелство. Тази сграда била съборена през 1927 г. от земетресение. През 1930 г. е построена нова училищна сграда и в нея се помещавало училище носещо името „Петър Берон“. Днес в селото училище няма.

При избухването на Балканската война (1912-1913) Ради Кузев, 30-годишен, от Болярски извор е доброволец в четата на Апостол Дограмаджиев от Македоно-Одринското опълчение.

На *Гергьовден* цялото село се събирало в двора на църквата. Правело се е курбан, свещеникът го освещавал. След гроздобера на есен също се е правело курбан. Хорото се е играело при църквата. Обикновено е водено от момъка, който се е сгодил последен. Най-напред се включвали момците, но после се хващали и момите. Първа била годеницата на момъка, който води хорото. Сватбата се е правела 3 три дни: в петък се приготвя чеиза на булката, в събота се готвят гозбите за сватбата, а в неделя била и самата сватба.

Днес, в селото всяка година се празнува Трифон Зарезан. Празникът се провежда в Клуба, в близост до кметството. Прави се курбан и се канят всички хора от Болярски извор. Музикантите свирят, певците пеят, а хората играят хора и се веселят.

Село Браница. Старото село носело името Салихлери. Според едно предание името е свързано с кожените колани (салахлък), които носели хората от Тортилската махала. В него поставяли неща от първа необходимост-ножове, пищови и др. които използвали при самоотбрана или лов. Жените обличали салтарми - горна дреха с дълги ръкави и сърмен колан, изработен от плетена сърма и синци.

За мъжете е характерно чернодрешната носия, която включва риза, гащи-потури, елек, антерия, навои цървули, калпак. За жените е характерно сукманеното облекло, включващо риза, сукман, елек, кърпа, чорапи.

Основен поминък са земеделието и скотовъдството. Засява се главно ръж и овес.

През 1887 г. е построена църква „Св. Троица“. Художествената украса на църквата е изработена от гърци, живели по това време в Тополовград, а част от иконите на храма са били зографисани от италианци-зографи, работили в края на XIX в. в България. Камбаната на църквата е отлята в Пловдив и поставена в камбанарията на църквата през 1929 г. В момента са останали само руини от храма.

Село БЪЛГАРИН. Старото име на селото е Сюлеменчево. Не е известно кога е основано.

Къщите му в миналото са били едноетажни с 3-4 стаи, изградени от камък и кирпич, с обширни около 3 дка дворове. Поминък: земеделие и животновъдство. До днес е запазена традицията за правене на катък от овче мляко.

Женското традиционно облекло спада към сукманеното. Състои се от риза, сукман, елек, престилка, кърпа за глава. Всичко домашно тъкано. Ризата е туникообразна, украса по пазвата, отдалу по полите на дрехата, а може и по края на ръкавите. Сукманът е най-често без ръкави, с украса по пазвата и отодолу по полите. Престилката е била шарена, елечето бродирано, а често срещана кърпа е от естествена коприна, украсена със синчета. Косите са на жените са били сплитани на много плитки.

За мъжете била характерна чернодрешковската носия. Състои се от риза, потури, пояс, аба/антерия, калпак, навуша и цървули. В студените зимни дни са обличали ямурлук.

По спомени на стари хора от село Българин през 1835/40 г. било открито килийно училище, помещавало се първоначално в стара постройка (обор), след което през 1860 г. била построена нова сграда. През 1894 г. училищната сграда била обновена по инициатива на главния учител Господин Павлов. Църквата „Рождество Пресветая Богородица“ в селото е строена през 1874 г. През 2009 г. и 2016 г. е обновявана. През 2009 г. в нея след 75 години прекъсване отново е отслужена литургия. От старото обзавеждане е била запазена само една икона, която е била остъклена, макар и по нея да имало увреди.

През 1929 г. е основано читалище, по инициатива на местния учител Христо Митев Таралозов, което функционира активно до днес. С доброволни средства, дарения и труд е създадена и добре уредена етнографска сбирка.

Село Върбово се намира на 24 км. южно от Харманли. Разположено е в полите на източните Родопи. Обичаи, които са се правели в миналото са: Коледа, Сурва, Заговезни, Седенки, Меджия, Блага църквичка.

Коледа се е празнувала на 6 януари или суха Коледа. Рано сутрин се ходело на черква. Децата коледували рано сутрин из селото и са им раздавали кравайчета. На Коледа във всяка къща се колело прасе. Но тъй, като на този ден не се яде блажно се раздавало по роднини. Трите дена на Коледа се е играело хоро на мегдана.

Сурва – Васильов ден се е празнувал на 14 януари. Децата ходят по селото да сурвакат за здраве. Жените приготвяли катми и се раздавали на децата.

Традиционен празник е **Заговезни**: първата седмици били местни, тогава са се играли хора на мегдана, а втората седмица - Сирни заговезни. Тогава се правели баници със сирене, варели се яйца и се правело хамкане с вързани яйца. На този ден се е искала прошка. По младите целуват ръка на по-възрастните. В местността Кържи махле се е палел огън и са се стрялкали дървени стрелички.

Седенките са били есенни и зимни. На есенните се е белела царевица, жулели са се плодове за ошав, чукал се е сусам, слънчоглед. На зимните седенки се е предяло памук на вретена, вълна на хурка, плели са се шушони и терлици за зимата.

Меджия - събирали се роднини и комшии и си помагали едни на други да си свършат работата.

Днес, хората почитат много празници, но са запазени **Бабин ден, Трифон Зарезан и Великден**. Бабин ден се празнува по стара традиция на 21 януари. На този ден се подлива вода на жената, която е бабувала от най- младата майка.

Трифон Зарезан се празнува на 14 февруари. На този ден се зарязват лозята. Цялото село се събира в местността „Ташлъка“ за традиционния курбан по случай празника на виното.

Велик ден е един от най- светлите празници. Почита се като се ходи на черква, боядисват се яйца, приготвят се курабийки, козунаци и се раздават за здраве. За специални поводи се приготвя чеверме в местността „Ян дере“ в селото.

В миналото в с. Върбово се е приготвял петмез от тръстика в петмезчийницата на Теньо Жекелов. Правели се бъчви за вино от бъчварите Тодор Маринов, внук му Тодор Иванов, Петър Делчев и от Делчо Фучеджиев – син. Налбантина Трендафил Михайлов е научил занаята от баща си и подковава конете до днес.

В селото е било развито коларо– железарството. Той се е практикувал от братята Митьо и Тенчо Делчеви Арабаджиеви. В местността „Ямашарли“ е имало дерменджийница, на която се е мелело брашно. Изработвали са се розозки „хасъри“ от бюлевина. В селото има две ракиджийници, където се вари ракия и в момента. Ръчно са се тъкали платна, китеници, черги. Плели са се дървени кошове.

Основен поминък в миналото и сега е тютюнопроизводството, лозарството, животновъдство, зеленчукопроизводството и пчеларство.

Специфично е хорото „Калманкиното“ и „Пеперуда“ което се играело когато се прави молебен за дъжд.

През 2014 г. в читалището има направена автентична сбирка в която са изложени носии и пособия. Те напомнят за бита на селото и съхраняват традициите от миналото. Женската носия се състои от: изработени цървули от свинска кожа, ръчно изплетени шушони, кенарена риза, пачи, накълъчена пола с первез от кадифе, вълнен ихрам, женска интерия, шарен бродиран елек, дълък касак и дялбен за глава.

Мъжка носия: цървули, шушони, навои, потури, пояс вълнен за кръста, мъжка риза, гришка, джамадан за студено време, кърпа добруторка, която се е носела на кръста, броеница, калпак.

В миналото панаира се е правел на Кръстовден. Събирали се хора от съседните села, които пристигали с каруци. Провеждали се борби, която традиция е запазена и сега.

Сред селото е имало чешма и около нея е имало високи тополи и върба, от където идва името на селото.

Изгубени днес са вечерните хора, които са се играли по Коледа. Седянките, на които са се събирали вечер по махалите, на тях ергените са си харесвали момите. На седянките се е свирело на кавал, гайда, момите са пеели песни и са били много весели и задружни. Палели са огньовете.

В селото се е правел хляб, приготвен на поница под връшник на жар. Хляб от нахут, който се е правел на Богородица. Правели са боза от царевично брашно. Приготвяли са булгур със сушени домати. Булгура са го правили от сварена, изсушена царевица смляна на хромел. През лятото, когато са били на нивата в горещините, са правели сърбалак от вода, оцет, сол и лук.

Към читалището има сформирана група за фолклор „Горски славеи“. Имат много награди, но най значимите са: бронзов медал на Световен шампионат по фолклор в гр. Бурса, Несебър, Св. Влас и Обзор. Индивидуални награди имат самодейците Сийка Павлова и Ванка Иванджикова. Групата има и награда от фестивала „С песните на Манол Михайлов“ на Петрова нива.

Има направен видео клип на обичая „Молитви“. Той е свързан със раждането на най- малкото дете в семейството и се характеризира с приготвянето на кешкек. На този обичай присъстват само жени. След гощавката се провежда борба между две жени. С този обичай фолклорната група се представи на фестивала на „На Хармана“ в гр. Харманли.

Село Доситеево се намира в крайните югозападни части на Сакар планина, по долината на река Марица. Основният поминък на населението е земеделие и животновъдство. От земеделските култури се отглеждат домати, краставици, дини, пъпеши и пшеница. Тук климата благоприятства отглеждането на смокиня, сусам, нар и др. Развито е лозарството и риболовът.

Традиционен празник е първи май. На този ден във всяка къща се коли агне за здраве и берекет.

На Гергьовден са се събирали жертвени животни. Попът ги освещавал и след това започвало наддаване за откупуването им. Парите, които са се събирали отивали за църквата, а животните правели на курбан.

През месец юни селото организира **национален фолклорен фестивал „На сусама“** <https://www.facebook.com/selo.dositeevo>, който има състезателен характер. В него се

представят групи от страната за автентичен фолклор и народно танцово изкуство. Всеки показва традиционно творчество от своя край.

В края на месец октомври се организира фолклорен **фестивал „Песни край Марица”**

Един истински деликатес от селската кухня са **доситеевските карталаци** – баница от тесто без мая, със сирене, изпечени на подница. Запазена е и традицията за правене на масленица и кървавица

Официален празник на селото е 1 ноември. На този ден се събират близки и познати. Приготвят се вкусни гозби и се яде, и пие до късно през нощта, когато на мегдана се вият кръшни хора.

Мъжкото традиционно облекло спада към чернодрешната носия. Състои се от риза, потури, пояс, елек, кърпа. Ризата е бяла, от домашна тъкано платно, с дълги ръкави. Потурите са от дебел, кафяв вълнен плат. Украса от кафяв гайтан има отдолу по крачолите и по джобовете. Поясът е дълъг, вишнев, вълнен, тъкан диметно, с ресни от двата края. Елекът (хермен) е вълнен, кафяв, къс, от дебел тепан плат, силно прилепва към тялото и е с богата украса от гайтани. Кърпа - от бяло платно, от двата края има цветни ивици- черно, жълто и червено.

Женското традиционно облекло спада към сукманеното. Състои се от риза, сукман, елек, престилка и кърпа. Ризата е туникообразна. Сукманът е черен, вълнен, без ръкави. Престилката е вълнена, на цветни хоризонтални ивици. Елекът е вълнен, черен, къс, без ръкави. Върху двете предници има по две цветчета в зелено и оранжево. Поясът е вълнен, шарен. Кърпата за глава е от домашно тъкано, фино, бяло платно и има по три стилизирани кръстчета по 4- те края и червени кенари от двата края на кърпата, с ресни. През двата края на дантелата преминават черни ивици.

Църквата „Св. Иван Рилски” в с. Доситеево има интересна архитектура. Според надписа на самата църква, тя е построена през 1836 г. от майстор дядо Кузман. Иконостасът е без дърворезба, а иконите са дарения, като най-старата е датирана от 1872 г., а останалите от 1873, 1878 г.. Иконата „Богородица с младенец” от 1878 г. има меден обков по ръцете на Богородица. Няма стенописи, а надписите на мраморния олтар са заличени с цимент.

Село Дрипчево се намира на около 35 км. от Харманли. То е най-източното селище в общината. Разполага се в южното подножие на Сакар планина, по нейните югозападни склонове. Тук се намира и най-високата точка на община Харманли – връх Картала (735 м).

Според легендите родоначалник на селото бил дядо Дрипчо. Старото име на селото е Демир ханлъ. Основният поминък бил скотовъдството. В навечерието на Руско-турската война (1877-1878) селото е наброявало около 200 къщи.

Овчари в селото са били цели родове. Най-богат бил Стоил чорбаджи, който притежавал около 500 овце и 50 кози. Други известни овчари са били фамилиите Десповци, Зотеви, Костадин Иванов Гинев и др.

Един от най-известните местни войводи е Ангел Зотев (или стария Ангел) от село Дрипчево, в неговата чета бил и хайдутината Кара Буюк, от същото село. Ангел войвода или Стария Ангел ръководил кърджалийски отряд (кр. на XVIII-нач. на XIX в.), подчинен на хасковския аянин Емин ага. Той ръководел голяма хайдушка чета, която защитавала християнското население в Тракия по време на кърджалийските размирици. Други известни местни войводи са били капитан Петко-войвода, Кьор Стою Балъбунарски.

Много дрипчевци носят гръцки имена като Дрипчо, Вангел, Щерю, Фоти и т. н. вероятно под влияние на гръцката митрополия в Одринско или заради преселници от гръцка територия.

Църквата „Св. Георги“ в селото е била построена през 1848 г. и към нея е съществувало килийно училище. През 2012 г. е издигнат нов храм с името „Успение на Пресвета Богородица“.

В землището на с. Дрипчево се намира една от 250-те най-известни пещери в България – Хайдушката дупка, в местността Широкия алчак.

Тук се намират и историческите места Гората Ада, Хайдушка дупка (малка пещера) и Караколювата къща – пещера в землището на с. Дрипчево на площ 4 дка, служила за скривалище на байрактаря на Индже войвода - Кара Колю.

В миналото в местността „Мая баир“ заедно с Черепово и Изворово през август селото се е събирало на курбан. Легенда разказва, че всяка година на мястото идвал елен, който доброволно се оставял да бъде принесен в жертва. Курбан на Богородица се правел и в м. „Зотеви оксени“, а на Георгьовден курбан се е правил в двора на църквата в селото.

Село Иваново

В селото се е спазвал календарът от народни празници. Традиционно се празнува Коледа /Рождество Христово/. Малката коледа била за децата. След полунощ с торбички през рамо, по групи тръгват по домовете, като пеят и викат „Коледа.....Коледа..“. Стопаните ги даряват с колачета и орехи. За Коледа момците пък си избират войвода. Събират се, научават песните, които ще пеят. Привечер, тръгват из селото и пеят песни на всеки член от семейството. Стопаните ги дарявали с колаци.

На Нова година, от миналото до сега се прави баница, която по средата има пара. Наоколо се нареждали дрянови клонки с пъпки. Едното символизирило нивите, друго

житото, следващите прасето, кокошките, овцете и т.н., на който какъвто късмет се падне, за него ще полага грижи през годината.

На Богоявление, след църковната служба, отиват на р. Азмака при мелницата и свещеникът хвърля кръста във водата. Най-смелите скачат за да извадят кръста. Този, който го извади се смята, че ще бъде здрав през годината. Свещеникът и късметлията тръгват по къщите, а хората ги даряват.

Ивановден е имен ден на с. Иваново и на именниците. На този ден най-добрите приятели се хващали за побратими, а най-добрите приятелки за посестрими. През целия си живот те са се закриляли и уважавали един друг.

Сурвакането се е извършвало от децата. Групи момчета и момичета ходели от къща на къща и викали: „Сурва...Сурва...”. Стопаните ги дарявали.

Празнува се Бабинден. Поливат на бабите, които са бабували да си измият ръцете и след това ги нагостяват и даряват с подаръци.

На „Местници” и „Сирници” момците и децата носели ръжанка и правели купи на м. Чуката, Чавгиния връх, Солуборун и на още две места в селото. Вечерта тези купи една по една се палели и хвърляли чавгите /стрелите/. Всеки си имал овратник (миширган) от ръжанка, която е сложена в разцепено дърво и привързана да не пада. За да не изгорят бързо ръжанките се намокряли. Тези миширгани се запалвали и всеки тичал към къщи, като ги въртял околоръст. През тези дни в центъра на селото ставало хорото.

На Тодоровден младежите се надпреварвали от върха на м. „Каба тарла” към селото.

Празнували и Баба Марта, като връзвали на децата мартенички от бял и червен конец. Носели тези мартенички от усукан бял и червен конец, докато видят лястовичка или щъркел.

Първият ден от пролетта в селото наричали „Сто и четиридесет”. Момите от разни махали се събирали на групи. Някои отивали на могилата „Зигуто”, а други на могилата „Чуката”, или в други посоки. Там играели хоро на колело и бягали към водениците на река Азмака. Чупели трънливи клонки, които хвърляли в реката и по тях гадаели.

Гергьовден също се е празнувал тук с агнето, колака, с предпазването на нивите от открадване на плодородието, с празнично хоро.

Великден с боядисаните шарени яйца в четвъртък, със специално изпечения хляб „харман”, украсен с шарки от тесто и по средата с яйце.

Панаирът се провежда на Свети дух - празник на църквата. Всеки е чакал гости на този ден. Организирали са се борби, в които са участвали борци от различни краища на страната.

На Димитровден се приготвял курбан от едри животни. След като го прикади свещеника, всички отивали в двора на църквата, където имало трапеза. Сипвали са курбан на всеки.

Носиите на ивановци са изработвани саморъчно от приготвянето на преждата до боядисването, шиенето и украсяването с красиви шевици и мотиви. Мъжката носия включва риза, потури, елек и пояс.

Лятната женска носия включва: риза, фуста (пола), която е тъкана от памучни влакна на стан и е лека, плисирана; кадифена престилка с бродерия, кадифено елече с бродерия, като на престилката, кърпа за глава (двал) или още се нарича папле.

Зимната носия включва риза на раета, вълнена плисирана фуста, вълнен ехрам, плетено елече. Зимната носия може да се носи с везано елече.

Празничната носия включва бяла памучна риза, вълнен сукман, пищумал (престилка), кадифено елече. Тази носия също може да се носи и с везан елек

В селото има и друга женска носия: бяла риза, сеге, престилка и пояс. Бялата кърпа, която е под пояса се нарича модна кърпа. Кърпата на главата се нарича меркезе.

Село Изворово е разположено в подножието на Сакар планина, на 32 км източно от Харманли.

В м. Блага черква при един от долмените селяните идвали по време на празника Блага черква. Традиция било седмица след брането на гроздето, което ставало на 27 септември там да се прави църковна служба и курбан, като се е колело агне. Обичаят бил свързан с времето, когато гроздето вече е намачкано и ширата е изстискана („благо вино”). Селският свещеник ръси със светена вода наоколо. По време на курбана хората използвали долмена за маса. Върху него е имало вода, която свещеникът освещавал и с нея ръсел присъстващите за здраве. Жертвеното животно се сготвяло на място и присъстващите се гощавали.

Отново след гроздобера се е правел и друг курбан. Това ставало в м. Кокоши баир. Жертвите са били кокошки.

Поминькът на хората тук са земеделие и животновъдство.

Днес тук се празнуват по-големите празници, като Великден, Рождество Христово, именните дни. Много от обичаите за забравени. Един от тях е традиционната българска сватба. През дните на сватбата всеки ден са се правели различни обичаи, като окроп

/който се празнува на третия ден/. При поява на наследник до 40 дни се е правило пита/паунди/. На този ден се събирали само жени – пият, ядат и се веселят. Организирали се борби, но е било забранено присъствието на мъже. На определени църковни празници /Великден, Сирни заговезни, Рождество Христово и др./ се разменяли гостувания по приет ред.

Мъжка традиционна носия е чернодрешна. Тя се състои от потури /гащи/, везана риза, елек, аба, червен пояс, калпак, навуца и цървули. Младежите са носели през лятото елек, везана риза и зимата гащи с гайтани, вълнени фанели и каскет. За жените била характерна сукманената носия – риза, сукман, елек, джубе, дялбен, шкеп, пълен сребърен пояс. Възрастните жени са носели чембер, клашник и калцуни. Овчарите – ямурлук с и без ръкави.

Характерни ястия за Изворово са: качамак, зелник, тиквеник, гюзлеме, катмерлия, триеница и ошаф (сушени плодове).

Панаирът на селото е на 21 ноември - Архангелов ден, а съвременният празник на с. Изворово е на 17 август - Свети Мирон.

В село Изворово има множество извори, откъдето е и името на селото. Най-големите извори са:

Ятак дере - малък извор, силно обрасъл с меше, дъб, габър и дрян. Намира се в началото на Кривата река, като десен приток.

Хайдушкото кладенче - извор на около 200 метра от друг извор, наречен Колджака. Силно заселено с габър, дрян, цер, киселица и клен. През вековете е било база на хайдутите.

Двата кладенеца - Това са два извора в северния склон на Мая Баир.

В землището на село Изворово има доста **чешми**. Чешмата, която има най-важно значение за селото е „Калджана“. Това е чешмата с най-хубавата вода в Сакарския район. Намира се на около 3 – 4 километра северно от селото, на около 500 метра надморска височина. Други по-големи чешми са: „Дядо Митева чешма“, „Чешма Галяшкин“, „Чешма Двамата кладенеца“, „Чешма Стоянов кладенец“.

Язовири - по време на социализма в землището на село Изворово са построени около 25 язовира. Най-големият е язовир „Изворово“ (Дервеня). Най-важният язовир за селото е язовир „Кутела“, който има помпена станция, която тласка вода в изравнител и оттам водата по самотек достига до всяка къща.

Други по-големи язовири са: „Вълканов кладенец“, „Честите Габери“, „Орешака“, „Ликова кория“, „Минча“, „Каменака“ (Джаркова сая), „Корцанов кладенец“, „Каменичков кладенец“

Село Коларово е разположено по западните южни склонове на Сакар. То се намира на около 15 км. североизточно от Харманли, до републикански път 76, свързващ Харманли с Тополовград. С Харманли се свързва с асфалтиран междуселски път

Климатът е континентално-средиземноморски, особено подходящ за отглеждане на лозя. Релефът и близкото разположение на река Марица формират количеството на валежите, които падат. В региона сухият период е средно 210-240 дни. Зимите са меки, пролетта е топла, настъпва рано, а лятото е горещо и сухо. Почвите са кафяви и кафяви горски, със сравнително ниско съдържание на скала. Репродуктивният слой на почвите е много дълбок и с високо съдържание на азот.

От името на селото може да се предполага, че основен занаят е бил коларо-железарството. Овцевъдството също е било характерно, заради характера на релефа, предлагащ големи площи за паша.

През 1937 г. е капиран и благоустроен т. нар. Лъвов кладенец, при който е поставена скулптура на лъв. Днес в селото има Кметство и библиотека.

Църквата в селото е обновена през 2007 г.

В селото са разположени няколко винарски изби. **„Шато Коларово“** /<https://chkolarovo.com/> / е основана през 2009 г. Разположена е по югозападните склонове на Южен Сакар. По плодородните почви тук се е отглеждало грозде от векове. Винарната разполага със 150 декара различни сортове собствени лозя и 50 декара с 40 годишни лозя от сорта Мерло, част от т. нар. Коларовски лозов масив – един най-старите на територията на България. Масивът е бил създаден през 70-те години и до 1980 година големината му е надхвърляла 7000 дка. През 2008 г. избата става горд собственик на 50 декара от тях, защото е известно, че старите лозя дават поплътни, по-естрактивни и по-структурирани вина. Собственик на винарната е Стоян Стоянов, който закупува старата мандра в с. Коларово и я преустройва във винарна. Винарната предлага на пазара вино от сортовете Мерло, Каберне Совиньон, Каберне Фран, Мавруд и др. Избата е член на Българската асоциация на независимите лозаро-винари.

Винарна „Кастра Рубра“ /<https://www.transgourme.eu/bg/> е изба на Шато „Телиш“, която е като бижу в землището на Коларово, оборудвана с модерни технологии. Лозовите ѝ масиви са в близост до селото на площ от 200 ха. Отглеждат се 18 сорта бяло и червено грозде. Избата носи името на откритата през 2007 година в полите на Южен Сакар римска пътна станция „Каста Рубра“ (от латински „Червена крепост“), намирала се край стария римски път Via Diagonalis, свързвал вечният град Рим с главния град на Изток – Константинопол.

Винарната предлага вина от сортовете мерло, каберне совиньон, рубин, мавруд и др.

Винарска изба “Малката звезда“ се намира на пътя свързващ селата Българин, Коларово и Богомил. Основана е през 2005-та година в местността “Малка звезда” от д-р Стефан Ангелов и неговите партньори. “Звездата” е античен търговски кръстопът, свързан с търговията на вино в древността. Винарната следва традицията по българските земи във винопроизводството. Избата е малка, модерно оборудвана и разполага с подземна изба за отлежаване и стареене на виното, както и уникална атмосфера за гостите си.

Във Винарска изба “Малката звезда” се практикува детерминирана беритба на гроздето. Цялата реколта се бере ръчно. Процеса на стареене протича в рамките между 3 и 12 месеца оптимизиран спрямо сорта – бял или червен, каберне совиньон, мерло, мавруд и т. н. Избата се стреми да запази тироарът и винените традиции от Южен Сакар, чиято изявена пловодост и добра танинова структура създават характерния им вкус.

Село Лешниково е разположено в крайните поли на Източните Родопи, на 16 км южно от общинския център град Харманли. През землището на Лешниково минава река Бисерска, която над селото се дели на Голямата река, идваща от Славяново и друга, която идва от село Орещец. Селото има асфалтирани улици и добра връзка с Харманли, и позволява развиването на селски туризъм.

Край единия бряг на реката има дъбови гори, които създават благоприятен климат за селото. Условиата благоприятстват земеделието – освен житни култури, наличието на река създава подходящи условия за зеленчукопроизводство – дини и особено тикви, и животновъдство. От старите занаяти характерни са били железарството, налбантството и дърводелството.

През 1880 г. със собствени средства и дарения местното население построява църква, а камбаната е закупена по-късно. Първият свещеник в нея е дошъл от с. Черна могила. Училище е било построено към църквата с първи учител Лозю Василев, а през 1928 г. е построена нова училищна сграда. То развивало и читалищната дейност. Това продължило до построяването на читалище „Слънце“, по-късно преименувано на „Й. Вапцаров“, където се раздавали книги, организирали се вечеринки, колективно четене и др. Днес в селото няма училище.

В село Лешниково се е спазвал традиционния народния календар предаван от поколения векове наред. Много от празниците не са се различавали от общоизвестните семейни обреди и празници. Такова е било сурвакането, “чавгите”, които са се изстрелвали на сирни заговезни. Други са били свързани с дадена местност от хората, защото са били празнувани там години наред, възпитавайки така всяко следващо поколение.

Обичаите за дъжд са ставали обикновено в края на пролетта и началото на лятото, когато той им е бил нужен. Правили са молебен за дъжд до гробищата на равна поляна. Правели са се чевермета. Поповите са носели курбан и са давали на всеки. Момите са носели вода с кобилиците, а жените са носели пити и са ги подавали.

Красива е и молбата на „пеперудата“ за дъжд. Това е един вид игра с обреден характер. Празнувал се е на върха на поляната. Правел се е курбан, молебен. Този обичай се е извършвал от празнично облечени момичета с носии около 10-15 годишни. На главите си слагали върбови клонки, ходили по къщите, пеели песни, а хората им давали по нещо. Учителката Стоянка е обличала децата и ги е учила на песни. Пеели са :

Дамян има, Дамян има конче охранено .....

На Атанасовден хората от селото празнували на Кука връх. Момите са занасяли на върха по един петел. Там са ги заколвали, главите им се хвърляли, а петелът са връщали в къщи, където се е приготвял. След като ги оскубят са им слагали лук и масло и са ги връщали на върха, където се е правело курбан. На този ден бабите са ходели там да ядат. Правели са и тънко изпечено хлебче, което се е наричало колаче. По средата му се е слагало масур, а отгоре се е мажел с петмез (против шарка), да си отива шарката по сладко и благо.

Днес, всички по-големи празници празнуващи се от всички се почитат и тук. Хората от селото отбелязват Бабин ден, Коледуването.

Лешниковци са се занимавали със земеделие и тютюнопроизводство. Тютюнът е виреел тук най-добре. Засявали са още ръж, царевича, червенка. Населението в селото е правело дървени въглища.

За мъжете е характерна чернодрешната носия. Ризите са бели, а украсата обикновено е била по пазвения отвор, края на ръкавите и външната страна на яката в по-ново време . Първоначално първите мъжки ризи имат туникообразна кройка. Върху тях обличат жамадан-елек Той е вълнен, кафяв, къс, от дебел тепан плат, силно прилепва към тялото. С богата украса от гайтани . Наричали са го фермене. Друг елек, който са носели мъжете това е елекът с припокриващи се предници. Те обикновено са черни, кафяви, от тепан вълнен плат, без ръкави, с припокриващи се предници. Имат богата украса от гайтан имат около вратния отвор, на двете предници, края на ръкавите, отдолу на елека и по края на предниците.

Лешниковци са обличали и интерия в естествения цвят или боядисана -тъмносини, зелени с много украси от гайтани, с дълги ръкави, без яка, с припокриващи се предници закопчаваща се с телени копчета. Гащите се наричат „потури“ в естествения си цвят-кафяви или черни. Те са се носели през зимата. Направени са от дебел, вълнен, тепан плат. Отгоре гащите имат подгъв, където е навървена връв за пристягането им към тялото. Отдолу крачолите се закопчават с телени копчета за да прилепнат към крака.

Украса от гайтани има по крачолите и около джобовете. През лятото вместо тези гащи потури обличали гащи литаци- лито тъкани и не тупани. Около кръста си са увивали вишнев пояс с дълги ресни от двата края. Обували са цървули с остър връх, които са били направени от свинска кожа. Такива се виждат и на снимките. Около краката са увивали навуца, а през лятото партенки. Обличали са гришка- тупана дреха с дълъг ръкав. За Лешниково е характерен и клашника (ямурлук), без ръкави с качулка. На главата слагали калпак.

Женското облекло в с. Лешниково спада към т. нар. сукманено облекло. То едно от най-разпространеното облекло. Отдолу са обличали риза, с украса върху края на ръкавите, около пазвата и по полите на ризата. Сукманът е направен от по-дебел, тупан плат, защото се е обличал при по-студени дни на годевата. Той също е бил украсяван по пазвения отвор, по края на полите и по края на ръкавите. На кръста се е връзвала престилка, която в с. Лешниково са наричали „пищомал“. През студените дни жените са обличали литак, който е бил направен от тупан плат, с дълъг ръкав, с препокриващи се предници, с гайтани. Обличали са и касак, който се е правил от козина. Кърпите са били, розови, копринени (материала от който се правят се нарича живичку). На кърпите са викали меркезета -това е много финно платче, което по 4-те краища има везана украса, като отстрани има дантела. Престилките са се везали на ръка и на машина. От селото е имало жени, които са бродирали на машина, но това е в по-ново време. През топлите летни дни жените не са обличали вълнените сукмани, а са ги сменяли с копринени фусти- медени, небесни, розови, резедави. Имали са и елек с фестони, копринени ферменета. Отдолу са обличали гащи – пачи. Те са долни, памучни, с ниска талия, с подгъв по горния край, в който се слага връв за пристягане около тялото. На краката жените са обували шарени чорапи.

Естествено неотменна част от женското облекло бил накитът. Жените в село Лешниково също имали такива. На кръста си слагали сребърни колани с малки пафти. Имало е и тъкани пояси. Неомъжените жени са слагали алтънени обеци(златни). Обеци са носели от малки до големи. Носели са се трепки, много синчени накити, като покъсите са слагали отзад на главата, а по дългите от двете страни над ушите. Омъжените жени са носели кърпите си пуснати. Момите са носели кърпите си на кепе.

За празниците жените са си шиели дрехи в зависимост от сезона. За Великден шиели 3 копринени фусти, за всеки ден. За Коледа си шиели 3 сукмана, за всеки ден. Така се е виждало коя мома е най-пъргава, най-красиво облечена. Докато при мъжете не е било така, те са ходили с новия си кат на празника.

Детските дрешки били много по-прости в сравнение с тези на момите и на по-големите.

Традиционният панаир в с. Лешниково се е отбелязвал на Кръстовден. На този ден са се подреждали богати трапези за гости и домакини във всеки дом. Правело се е курбан.

Всички роднини се събират, а всеки гост е добре дошъл на семейната трапеза. С намаляването на населението и събирането на близки на този ден сякаш отшумява.

Известно време панаир в селото не е бил организиран. Днес, отново всяка година се прави курбан в селото. Желанието на хората е да го продължат занапред.

В миналото на Димитровден, а в селото са играели хора на пясъка и са пеели песни.

Димитровденска песен

*Димо си стадо пасеше
Камиручките балкани,
Кат самодивски кладенци.
Самодиви хора играят
И са Димо думали:
Димо ле един на майка
Димо ле шилигарене,
Прибри си Димо стадото,
Дорде петлите не са пели.
Право в къщи да идеш
И на майка си да кажеш
малко да те лекува.
От пъстра змийка главата,
От зелен гуцер краката
И да те Димо лекува.;
Димо се стадо прибера
И право в къщи отиде
И на майка си повика.
Дорде майка му излезе ,
Димо се с душа раздели.
(3)*

Великденска песен :

*Отиде Ванчо да оре,
Горе ми горе над село,
Над село, над градините.
Едничка бразда пусна ,
Рало му се закачи.
Ванчо се чудом чудеше,
Дали е камен ерлия
Или е казан жълтици.
(3)*

На Гергьовден се ядяло за първи път чесън и печено агне. Хората са колели агнето, а с кръвта са намазвали челата на децата, за да не хващат уроки. Агнетата са се носели опечени. Попът ги е прикадявал, вземал е от плешката и хляба.

Гергьовденска песен : /Тази песен се е пеела и са играли хоро/

*Провикнала се е Марийка,
На ден на Гергьовден:
Отдай ми, боже отдай ми,
Едничка мъжка рожбица!
Не искам до много,
До двали до три дена.
Дет стоял господ да слушал,
Че и отдаде отдаде,
Едничка мъжка рожбица
И те са го кръстили
на ден на Гергьовден Георги.
(3)*

На 15 август се е празнувало Голяма Богородица, най-вече от жените, считана за покровителка на майчинството. В местността „Каваците“ са правели курбан на Богородица, а ако е пост са раздавали мед.

Богородица

*Де се е чуло видяло,
Моме в зандани да лежи
От тейнови си борчове,
от майкини си лафове.
Лежала 9 години.
Ганкина стара майчица,
9 пътеки направила,
от тях си до занданите.
Кога в зандани пристигне
И се в мигом викнала:
Димчо ле тъмничарьо ле,
Тук ли е Димчо наш Ганка?
Дорде се Димчо обади
Ганка се напред обади:
„Тука съм мамо ,тука съм,
Тука съм а защо ти съм”
„Мъчно ли е Гане в зандани?”
„ Денем мъчно, не мъчно,*

*Нощем е мамо най мъчно.
Кога момите запеят,
момите по седенките.
Кога момците засвирят
с тези медни кавали,
по тия тесни сукаци.”
Мама на Ганка думаше:
„Момо ле, момо Гане ле,
Придай си щерко вярата,
българска вяра на турска”
„Майко ле, стара майко ле,
и още 9 години ще лежа,
нак си вярата не давам,
българска вяра на турска.*

След Богородица се правят летни седенки.

Основната храна на хората българинът в миналото е бил хлябът. Той се е приготвял в нощвите, след което е оформян на дървения кръг и е изпичан в поницата. Поницата има формата на тава, направени са от кал и слама, като се изсушава. В нея се поставя тестото, покрива се с връшник, отгоре със жар и се пече. За да се отстрани връшника се е използвал грибуч. Такъв хляб се е казвал квасник. Питките са се пекли направо в жарта, като се е покривала отгоре. В ястията, които са приготвяли са използвали мас, а по-късно шарлан и олио. Всички хора са си приготвяли зимнина.

Едно от характерните ястия е „качамака”, който се правил от брашно. Тук, след като е готов, са запържвали ”пръжки” сланина, нарязани на малки кубчета и се заливали с тях и получената мазнина. Традиционно тук се е отглеждало тикви. Те са присъствали на трапезата като печена, пълнена, нарязана на локумчета сладка, солена със запържка лук или праз. Тиквеникът също е традиционен. Хората са хващали риба. Готвело се е рибена каша, риба в керемида.

Село Надежден се намира на 8 км. южно от Харманли, в полите на Източните Родопи. В землището на селото има множество малки рекички, а над селото, покрай пътя за село Иваново има язовир, богат на риба.

Селото е създадено от жители на Рогозиново, Черна могила, Лешниково. Първоначално са живели в колиби само лятото, а после са създали селото, за което съществува и легенда защо се казва Надежден.

В местността Малката махала през 1928 г. е бил открит надгробен паметник от римската епоха, върху който имало релеф на Херакъл с две кучета.

От село Надежден е имало депутат в Народното събрание - дядо Хубен, който е ходел на сесии в народна носия. Сред основателите на селото са родителите на най-известния борец в Хасковския край – Георги Сидеров "Махленчето", за когото се разказват легенди.

Село Овчарово. Село Овчарово е разположено по западните склонове на Сакар и се намира в община Харманли, на 20 км от общинския център град Харманли.

През 1865 г. била построена църква, като градежът ѝ е бил правен нощно време, а през деня турците събаряли изграденото. Преди 1865 г. е имало друга църква, която е била при Голямата река (Бисерска). Църквата била завършена през 1867 г. след като местните българи убедили турците, че строят училище. Посветили я на свети Димитър. През 1867 г. започнали да строят и училище, което било готово през 1870 г. През 1926 г. била поставена камбанария на църквата „Св. Димитър“ и било построено ново основно училище. В по-ново време е построена и нова училищна сграда, читалище, поща, обновена била и църквата.

Допреди половин век около [менхира](#) „Чучул камък“ се е провеждал събор на Димитровден, празнували са се Сирни заговезни и Великден.

Основен поминък на населението са земеделието и животновъдството (най-вече овцевъдството). Около селото се намирили вековни дъбови или дрянови гори.

Женската традиционна носия се състои от риза, сукман, престилка, давале (кърпа за глава), колан, кърпа. Ризата е от домашно тъкано платно, туникообразна, памучна. Сукманът е вълнен, черен, без ръкави, Престилката е вълнена. Давале (кърпа за глава)-правоъгълна, копринена, бяла, с широка ръчна дантела около всички страни. Цветен букет във всеки ъгъл – две по две еднакви, срещуположно разположени. Кърпа бяло платно, памучно, от двата края има цветни ивици –синьо и розово. Коланите са сребърни, мънистени или тъкани.

Мъжката носия също е чернодрешна, както в другите села.

В миналото, в селото се е празнувал традиционния празничен календар, но днес вече в селото живеят малко хора.

На Бабинден бабите „правят пехливанлък“ (борят се), като победителката се награждава с комбинезон. Гергьовден се смята за един от най-големите и хубавите празници през годината. Срещу Гергьовден на вратите, с катран, правят кръст, защото и Чумата се потрися от катран. Освен това заобикалят имота /авлията/ с просо — „да не влизат мамниците в авлията, да примамват имането“. Мамницата „пили“ под мищницата си три яйца. Като се излюпят, пилетата са две, „зафанати за гъзовете“. Тях също ги наричат мамници и могат да „обират берекета“. В с. Овчарово вярват, че птицата мамник „става на решето и като се търкаля, примамва берекета“.

В неделята след Гергьовден в с. Овчарово правят Свещене. Събират се на хорището. Всеки носи тавалък, агнешко месо, лук, сирене. Свещеникът прекадява месалите и хората си раздават. Играе се хоро. Ако не е валило дъжд на Гергьовден, сега момите обикалят месалите за дъжд. Сираче води хорото, обикаля месалите три пъти и пръска вода с китка от трендафил и чимшир към месалите и нагоре.

Село Орешец. Село Орешец се намира на 28 км южно от гр. Харманли. Селото е разположено в полите на северните склонове на рида Гората в Източните Родопи. До 1922 г. населението на Орешец е било преобладаващо гръцко. В периода 1922–1931 г. настъпват големи промени в етническия състав. Голяма част от местните жители, 92 семейства, са принудени да се изселят в Гърция. В Орешец се заселват няколко десетки семейства на българи, бежанци от Беломорска Тракия.

През местността „Верето“ е минавал калдъръмен път от Одрин, Чирмен, Мезек, Малко градище, през Смирненци, Славяново, Узунджово за Пловдив. След като бил прекаран пътя Одрин-Свиленград-Любимец-Харманли-Пловдив, старият път е изоставен.

Орешец е типично балканско село, населявано от предимно дребни собственици земеделци. Земеделието е било главен поминък на населението. Тук е отглеждан много тютюн, зърнени култури и лозя. Животновъдството е било от дребен рогат добитък – кози и овце. Както за останалите села в Харманлийска община, и тук бубарството е било важен и основен поминък, който е осигурявал доходи на значителна част от семействата. Но за разлика от основната част от селата тук пашкулите са били обработвани в домашни условия, т. е. обичаен занаят е било и свилоточенето. От тази копринена нишка са били тъкани платове и тъкани.

Църквата „Св. Константин и Елена“ в с. Орешец е построена през 1870 г. на мястото на по-стара църква със същото име. Към църквата е създадено и килийно училище, в което децата са се обучавали на гръцки. След 1882 г. докъм 1890 г. обучението се е водило на български преди обяд и на гръцки след обяд. Българско училище е основано през 1889 г., за което през 1892 г. е построена сграда. Преподаването на гръцки език е прекратено окончателно през 1895 г. През 1957 г. е построена нова училищна сграда след като старата е била унищожена от пожар, а читалище има от 1914 г. През 1926 г. е основано читалище „Просвета“, което развивало активна и просветна дейност. Първата сграда на читалището е била построена през 1946 г. и разполагала с 200 места, сцена, библиотека и кино. Днес то продължава да развива самодейност – съставът за автентичен фолклор „Орешенски баби“ е печелил множество награди на българско и чуждестранно ниво.

Панаирът на селото е на празника на Св. Св. Константин и Елена в началото на юни - по стария стил на празника 3-ти срещу 4-ти юни.

През 2013г. и 2014г. в селото е организиран фолклорния фестивал „Златен орех“ с участие на състави и изпълнители от цялата страна.

В землището на селото има множество чешми – Паун чешма, Турска чешма, Адата чешма и язовири – Голям Торлук, Алана, Паликлиш, Амболя

В местността „Циганската яка“ по европейски проект са изградени навес с маси и скамейки за отдых, които се намират близо до игрището за футбол.

В центъра на селото е издигнат паметник на загиналите българи в Балканската (1912) и Първата световна война (1915).

През 2012г. в селото е създадена етнографска сбирка, която е събрала богата веществена колекция от облекла и предмети, свързани с бита и ежедневието на село Орещец. По настоящем тя е филиал на Историческия музей в Харманли. Всички експонати са дарени от жителите на селото.

В с. Орещец е характерна сукманената женска носия. Празничното женско облекло се е състояло от риза, вълнен сукман и вълнено елече, бродирани с пищни цветни орнаменти. Около врата е бил поставян наниз с пендари. Жената също е носила фуста, изтъкана от коприна. От кръста надолу фустата е била грижливо надиплена. Важна роля в носията играят престилката и забрадката, които са били богато бродирани. По-възрастните жени са ходили с черни сукмани, обшити със ситни мъниста и много гайтани. Характерен елемент от носията на с. Орещец са гащите „пачи“, които от коляното надолу са били украсени с различни цветни тъкани. Женската носия се състои от риза, престилка, сукман, връхна вълнена дреха с дълги ръкави, наречена „касак“ и кърпа за глава.

Мъжка носия– бяла риза, елек и потури, антерия. Празничните антерии са били изработени от коприна и са боядисвани обикновено във винено червен, лилав или син цвят. Неделима част от мъжкото облекло е и дългия поясът с дълги ресни от двата края.

В миналото и до днес, панаирът се е правел на старата дата на църковния празник Св. Св. Константин и Елена - в началото на месец юни, почитат се покровителите на църквата Константин и Елена. Освен него хората са отбелязвали Бабин ден, Трифон Зарезан, Великден, Ирмин ден, Коледа и Сурва. По време на големите църковни празници са се правели седенки, играели са се народни хора на площада.

Като ястия които са се готвели тук, могат да се отбележат следните: тракийска капама, рушеница, булгур с домати, нахут, бакла с домати, кебап от свинско месо.

През 2013 – 2014 г. се организира фолклорния фестивал „Златен орех“. Той имал богата фолклорна програма с участие на изпълнители от цялата страна.

Остър камък се намира на 11,5 км югозападно от общинския център Харманли. Над селото се издига едноименен връх (347, 5 м.). По повърхността на връх Сиври кая (Остър камък) е откривана керамика, работена на ръка.

В землището на Остър камък живее характерен вид змия, наречен голям стрелец (синурник, кравек, сивяк). Този вид смок е типичен за Югоизточна Европа, в т. ч. и България. Достига до към 2 м. Не е отровен. Обитава предимно степни и скалисти местности и редки гори, обработваеми земи до към 800 м н.в.

Според преданието селото е възникнало след падането на България под османска власт. То включвало 16 махали – Кара софулар, Балгалар, Джебир, Кара-кая, Турското гробе, Жарнък, Еллезлер,, Джеберли дереси, Бозукли-кая, Сивтикааянските лозя, Бойдево то кладенче, Дяд гьойл, Кютгюклу борун, Старото гробе, Кара кусулии, Азмак-бою. Някои от имената на местности и махалите показват, че те са съществували от по-рано. Близо до Поляновската поляна е имало стар мост и се смята, че е минавал римски път, водещ към Остър камък

Между Остър камък и заличеното днес село Ратьовица на 24 май се провеждал годишният панаир на селото, където се събирали всички родове от селото.

Първото началното училище в Остър камък е открито през 1895 г. в стара сграда. До 1922 г. учениците са се обучавали в една паралелка. През 1933 г. е построено начално училище „Отец Паисий“. Обучението се е водило по два слети класове. Днес в село Остър камък няма училище.

Една от забележителностите на селото е долмена, който се намира в подножието на скалистия хълм, наричан „каменната къща“.

Село Поляново.

Поляново отстои на 10 км югоизточно от общинския център [гр. Харманли](#). На около 4 км от селото минава **автомагистрала Тракия**.

Църквата в селото е построена през 1859г., с дарения и доброволен труд на местното население. Наречена е „Св. Илия“, защото според местна легенда първият кръстен в нея се казвал Илия. През 1934-1967 г. църквата е била реставрирана. Училищна сграда в селото е била построена през 1939 г. Училището се е казвало „Св. св. Кирил и Методий“. Днес няма функциониращо училище в селото.

В района има няколко язовира подходящи за отдих, лов и риболов.

От 2018 г. започва редовното провеждане на Фолклорен събор "Свети пророк Илия " в с. Поляново. Той се провежда на Илинден, когато е и събора на селото.

В селото функционира читалище – „Светлина - 2010“, към което има танцов клуб „Светлина“.

Мъжкото облекло е чернодрешно. Състои се от риза, гащи - потури, пояс, антерия, калпак, навои и цървули. Ризата е от домашно тъкано платно. Антерията е вълнена, домашно тъкана, с украса от гайтани. Има дълги ръкави, припокриващи се предници, които се закопчават с телени копчета. Поясът е дълъг, вълнен, черен, като от двата края има ресни. На главата се слага шапка- калпак от овча кожа, обърнат с влакната навън.

За жените са характерни аладжите. Състои се от риза, аладжа, престилка, елек, кърпа. Ризата е туникообразна, карирана, на червено и бяло. Украсата ѝ се намира по пазвения отвор, по края на ръкавите, по полите на ризата. По края на ръкавите и полите на ризата има ръчно пришита фабрична дантела. Това е дреха, която е отворена отпред, отгоре до долу. Тя е изработена от вълнен, домашно тъкан, червен плат, украсен с редуващи се по дължината широки, черни линии, с цветна украса в тях: бели, зелени, жълти, тънки линии. Украса от гайтани, паети, синци. Престилката е вълнена, домашно тъкана, от две парчета. от домашна тъкан. Там, където се свързва е заплата отгоре - хоризонтална, черна, кадифена ивица. Върху долното парче има две големи цветя, оформени от сребристи паети. Отдолу, по двете височини и по двата горни края е заплата ръчно изплетена бяла дантела. Възмите на престилката са тъкани в червено, тъмно и светлосиньо. Кърпата е четириъгълна, мръсно бяла, копринена. Елекът е плетен в черно и оранжево.

И тук, както всички други села се е спазвал традиционния български календар. На 1 май се е правело курбан в местността Игрището. Хорото се е играело на селския мегдан. Мястото, където е бил мегдана било собственост на бездетна жена, която го дарява на селото.

Сватбите са започвали в петък и са завършвали в понеделник вечерта. Булката се е водила в понеделник да се измие на един от двата кладенеца, от където са взимали вода Пенъов кладенец или Джанен. След това булката е стотвяла кокошка на сватбарите. Обличали са се като цигани и са гостували на кумът.

Село Преславец (Малък Преслав , Преславица) отстои от общинския център, гр. Харманли, на 6 км. в север-северозападно от града. Селото разполага с жп спирка по линията Свиленград-Пловдив-София.

При днешното селище е съществувало такова от преди османската инвазия. Точното му местонахождение е спорно, поради липсата на сигурни източници. Предполага се, че е наречено така заради местоположението му – на издигнато място, подобно на старата българска столица Велики Преслав. Някога селото е било населявано от каракачани, които е известно, че са затворена етническа група. Това говори, че един от основните поминъци в селото е бил овцевъдството.

В по-ново време особено характерно става тютюнопроизводството, като и до днес все още в землището на селото се сее тютюн, макар и в много малки размери спрямо близкото минало.

Важен празник в селото е бил Димитровден, когато се правил курбан в двора на църквата.

През време на османското владичество е имало църква, впоследствие е разрушена. Част от камъните ѝ са използвани за построяването на училище в Преславец през 1929 г., носило името „Иван Вазов“.

Ехо от отминалите епохи е местността „Бекликчи харман“, където през османския период е събиран беглика (наема) от населението. Там някога е имало бял камък, върху който имало надпис. В местността „Каратопрак“ има стар мост наречен „Гърбавото мостче“, по който е минавал стар турски път към село Свирково, община Симеоновград.

До края на 90-те г. на XX в. при селото функционира Свинекомплекс за свине-майки, подрастващи прасета и за угодяване. През 2006 г. е предприета инициатива за възстановяването му. <https://sakarnews.info/tera-grup-vazstanovyava-svinekompleksa/>

В селото са запазени много малко обичаи. През есента, хората са се събирали в близост до църквата, до мястото Кокошкина черквичка. Жените приготвяли и носели ястия. Сядали по махали и си раздавали помежду си. Друг празник, който хората са празнували било Димитровден. Цялото село на този ден се е събирало в двора на църквата. Приготвял се е курбан, който се опявал от свещеника. Даване на курбан по нашите земи, обикновено за здраве, е една хилядолетна традиция.

Хората са играели на мегдана, който се е наричал Хорището. Женели са се в селото.

За мъжете е характерна чернодрешната носия, а за жените е характерно саяното облекло.

В селото е имало две места, от които хората вземели вода: Рячената чешма и Пеньовото кладенче.

с. Рогозиново се намира на 7 км източно от Харманли, на левия бряг на р. Марица. Селото е разположено на 2 км от реката в предхълмията на Сакар. На 1 км. от пътя за Цариград / Е-80/.

Основния поминък на хората тогава и сега е било земеделието и животновъдството. В миналото било развито килимарството, бъчварството, коларожелезерството, тъкане на рогозки, плетене на рибарски мрежи и даули, муртажийство, мелничарство и др. Мелницата в с. Рогозиново се е славил с най-хубавото и бяло брашно, затова от околните села са мелели брашното си тук.

Земеделската година завършвала с прибирането на последната реколта-царевицата. Хората са ходели на меджия от къща на къща, за да помогнат на стопаните да изчистят и оронят махалките.

В землището на с. Рогозиново се намират местността „Големите камъни”, които се славят с причудливата си форма, местностите „Кутела” и „Мушалката”/Светото/, в които селото отбелязва Първа пролет. В миналото там са ходили младежите. Наричали са го Светото, като са казвали: „Айде да ходим на Лопа”. Цялото село се е събирало на пътя, извивали са се кръшни хора и са играели „Чингилик”, „Пушам, пушам кърпичка” и са правели тунели, през които са минавали по двойки. Днес, рогозиновци също се събират и тръгват заедно, за да се прочистят от болести, като си мият лицето на „Кутела”(камък с формата на казан) и завързват червен конец за здраве, след това минават през огромна скала с дупка наречена „Мушкалката”. Има поверие, че камъкът се събира, когато влиза грешен човек. Всичко това завършва на отстрещната поляна с музика и вкусни гозби. В землището на с. Рогозиново има и др. интересни местности: „Бишика”, „Тилчовото кладенче”, „Турското гробе”, „Читаците”, където в миналото е имало турско село. „Бакаджик”, което се намира над селото, като за него се казва, че при ясно време се вижда Одрин.

Вкусни гозби, кебап и попарник - зеле със свинско са били готвени на Коледа, когато са колели прасетата. Бабите са правели едни от най-вкусните баници, гюзлемета и катмери. Почитали са „Богородица” и тогава се е режила първата карпуза (диня).

През зимния сезон хората са се събирали на попрелка, влачели вълна, предяли с хурки, пеели са песни, а младите са се харесвали.

Рогозиновци почитали църковните празници.

Обличали са характерните за района носия, ръчно шита и везана. Нанизвали им синци и пулчета, които купували от дядо Илчовия дюкян. За мъжете е характерна чернодрешната носия, която включва потури-лити или вълнени в зависимост от сезона, риза, пояс с дълги ресни, елек, интерия или аба. На краката са слагали бели навои и цървули. Женската носия се състои от: риза, сукман, престилка, елече, чорапи, капа, меркезе (кърпа), клашник, навои, цървули, туришник, капинки, мранзулки. По великден са шиели плисирани фусти, за трите дни различен цвят.

Рогозиновци имат певческа фолклорна група, която има много отличия.

Село Смирненци отстои от общинския център Харманли на около 18 км. Разположено е в северните поли на Източнородопския рид Гората. В землището на селото има запазени дъбови гори, такива има и в местността Църковната гора. Основният поминък още от миналото е земеделието, от техническите култури основно

се отглежда тютюнопроизводство, а niskият планински релеф е изключително благоприятен за овцевъдство.

Най-старата чешма в селото датира от преди около 200 г. и носи името Чобан Мазър. Намира се на 3 км. южно от селото. Водата е слабо минерална и в околността ѝ има дъбови гори.

Има язовир непосредствено до селото, което е посещавано от много любители на риболова.

На Гергьовден хората ходили в м. Фрището, където имали магазин на Узуновци, или м. Куру герен, където хората се събирали да празнуват под големия оксен (ясен). Там всеки род сядал отделно.

През пролетта всички се събирали в м. Чуката, където палели големи огньове, пеели “Кралю, порталю” и всички ги прескачали. Когато се прибирали, момите са се “варели” /състезавали/ коя ще е първа.

През есента правели Блага църквичка, на която раздавали петмез и кауни /пъпеши/. Хората посещавали и м. Чобан мазъ, където имало слабо минерална вода и вековни дървета.

Интересно било надбягването с коне, което също се е правило от момите, като започвали от селото до чешмата в началото на селото.

Векове наред, щом е идвал празник, към хората от всички страни на селото са се събирали пременени и нагиздени мъже и жени. Най-напред се е играело мъжко хоро, отворено, хванати на пояс, на музика изпълнявана на кемеене /цигулка/. За да се хванат и момите, най-напред до последния мъж се хваща жена, негова роднина и едва тогава останалите жени от селото. Женските хора са били затворени, като момите пеели на два гласа с отпяване.

За мъжете е характерно чернодрешното облекло. Включва риза, гащи, които са били литаци през лятото и направени от дебел, вълнен, тепан плат за зимата. Поясът е вълнен, черен или вишнев, с дълги ресни от двата края. Върху ризата са обличали елек, който те са наричали жамадан. Те са черни, кафяви, от тепан вълнен плат, без ръкави, с припокриващи се предници. Отгоре са обличали интерия. На главата са слагали калпак, а по- младите кърпа. На краката са навивали бели навои.

За Великден момите си приготвяли три ката дрехи за всеки ден.

Съборът на селото е бил на Спасовден.

През 2013 г. е построен параклисът „Св. Възнесение Господне“.

Село Шишманово е разположено в долината на р. Марица, на 12 км северно от Харманли, но по пътя през с. Българин. Отглеждат се тютюн, зърнени култури, овце, говеда. Има три микроязовира. Отглеждат се тютюн, зърнени култури, овце, говеда.

Хората в селото са празнували големите семейни празници Великден и Коледа. На Гергьовден са колели и пекли агнета за здраве и берекет във всяка къща. После са раздавали помежду си. На Трифоновден се е правел курбан и са зарязвали лозята. В традиционната култура рязането на лозята е изключително мъжка дейност,

При засушаване се е правел молебен за дъжд в присъствието на свещеник в местността между Шишманово и Българин.

Друг позабравен обичай е било Кокошкина черквичка. Всеки род е давал по една кокошка, за да са здрави животните му през годината.

На празниците хората са играели хора на мегдана. Всяко хоро се е водело от отделен род. В селото се е играело право хоро, „Елено моме” и хайдушко.

Селото има годишен селски събор на 24 май – деня на българската култура и славянската азбука.

За мъжете е характерна чернодрешната носия, която включва риза, потури, пояс, елек, антерия, навои и цървули.

Женската носия за млада жена от началото на 20 век се състои от фуста (пола), забул (блуза), фута (престилка), кърпа. Фустата е вълнена, скроена на парчета от аленочервен плат, който е тъкан с ивици по дължината- черно, жълто, зелено, бяло, тъмносиньо. Забула е вълнен, с дълъг ръкав, от аленочервен плат, тъкан с ивици по дължина- черно, зелено, бяло, жълто и тъмносиньо. Футата е вълнена, оранжева. Състои се от две зашити парчета. В долната част на престилката има два огледални, фъкани букета. Те са във ваза. Кърпата е бяла, триъгълна. За двете страни и част от третата има зашита ръчна дантела с пулчета на нея.

Женската носия за възрастна жена от началото на 20 век включва сукман, престилка, пояс, пряшофка, кърпа. Сукманът е черен, вълнен, лито тъкан, с дълги ръкави, Около врата и пазвения отвор има украса от червени гайтани и жълта сърма. Отдолу също има такава украса от гайтани, но има и още в синьо, черно и розово. Отдолу има пришит ръчно плат, а за него дантела с два реда пулчета, а най- отдолу оранжеви мъниста.

Престилката е вълнена. Поясът също. Пряшофката е памучна. Кърпата за кръста също е памучна. Всичко е домашно тъкано.

Село Черепово е разположено в малка падина на западните склонове на Сакар планина. Селото лежи на пътя Харманли-Тополовград, който свързва Пловдивска и Хасковска области с Черноморието и Бургас. Основният поминък на населението е

земеделието и животновъдството – зърнопроизводство, зеленчукопроизводство, лозарство и все по-малко тютюнопроизводство. Животновъдство – предимно овцевъдство.

В землището на селото има следи от активен живот от хилядолетия. Съществуват множество мегалитни паметници, повечето от които долмени, могилни гробници, кромлехи, останали от времето на траките. През 1903 г. полският пазач Ст. Табака показва на учените над 28 долмена и кромлехи – в м. Чаушев кладенец, Нейчова кория и др. Някои от тях били и в самото село – близо до двора на Кр. Братанов и в двора на Н. Тъпчигръков. Днес са се запазили около 18 долмена – в м. Берекет баир, в м. Голям баир и един кромлех в м. Моллова кория.

В м. Голям баир, в съседство с долмена се забелязват следите на селище от ранно желязната епоха. На други места в селото се откриват останки на селища и останки от по-късните епохи, почти без прекъсване до наши дни.

През османската епоха селото обитавали както българи, така и турци. Турците живеели в горния край на селото, в Читашката махала и юртлуците, около разрушената турска джамия, чиито развалини още личат.

Селото било нападено три пъти от кърджалиите. Особено жестоко е било третото нападение станало при „Карлъшката река“, когато населението пострадало най-много, но и това нападение бива успешно отблъснато с общите усилия на българи и турци, въпреки многобройните жертви сред защитниците. С това време е свързана и легендата за хайдутина [Кара Кольо](#), който кръстосвал горите и [Сакар](#). Тук, край Черепово, той имал скривалище, наричано и днес Караколювата дупка, където останал да се крие, защото заболял и бил наглеждан от череповци.

Църквата „Св. Неделя“ в Черепово е строена през 1874 г., въпреки протестите на гърците пред турската власт. Първоначално в притвора на църквата организират и килийно училище, а през 1882 г. в съседство построяват и училищна сграда. Така църквата, училището и хорището, което било до самата църква, в празнични дни се изпълвали с народ.

Единствената развита религия в селото е християнството. Череповци много красиво отбелязвали християнските празници. Коледа и Нова година младежите празнували с коледуване и сурвакуване. Под съпровод на гайда се изпълнявали за всеки дом характерните за празника песни. На Сирни Заговезни децата правели огромни огньове и ги прескачали за здраве. Изстрелвали с тънка гъвкава пръчка запалени ботурници /малки дървени ракети, направени от мекиш – вид клен/.

Като остатък от вековната гора в селото все още има огромни дъбове. Най-известни са „Гурльовите дъбици“, намиращи се в югоизточния край на селото, до двора на фамилията Албаневи. Под тези дъбове навремето се провеждали празници и ритуали.

На Гергьовден всеки приготвял закланото агне, след което всички излизали на височината „Гергьов черква“, разположена южно над селото. Там свещеникът четял молитва, след което всички сядали на гощавка. Всеки род седал отделно, като на точно определни места за всеки род имало наслагани камъни като седалки.

За съжаление старите народни обичаите в с. Черепово не са добре запазени. На „Хорището“ (стария център на селото) са се отбелязвали различни празници, които са свързани с приготвяне на курбан, играене на народни танци – право хоро, ситната /сиромашко/, бавната /чорбаджийско/, посеница /ръченица/. В миналото е имало обичаи за всеки празник– Коледуване, Сурвакане, Сирни Заговезни, Великденски, Гергьовден, Седенки, Меджия и много други.

На Коледа посещавали всеки дом с характерните за празника песни. На Сирни Заговезни децата изстрелвали с тънка пръчка запалени ботурници (малки дървени стрели, които са направени от мекиш-вид клен). На Гергьовден всеки приготвял агне, след което всички излизали на височината „Гергьова черква“, разположена южно над селото. Там свещеникът четял молитва, след което всички сядали на гощавка. Всеки род седал отделно, като на точно определени места за всеки род имало наслагани камъни като седалки.

Днес в селото има самодейна група за автентичен фолклор. Те представят автентични песни, хора и различни обичаи. Индивидуален изпълнител е Минка Кънева с златни и сребърни медали.

Хората са се препитавали с отглеждането на тютюн, земеделие, скотовъдство и лозарство.

Носията, която носят череповци е предавана от поколение на поколение и е запазена чак до днес. Женската носия е сукманена: състои се от сукман с пъстра шевица около пазвата. Под сукмана - дълга памучна риза със широки ръкави, също с много богата бродерия около пазвата. По-късно украсявали с различни фигури наподобяващи цветя и геометрични фигури, ушити с разноцветни вълнени и копринени прежди. Този сукман се нарича „полник“, защото фигурите започвали чак долу от полите. Освен сукман „полник“, по късно започват да шият „лъсник“. Зашивали вертикално бяла и жълта сърма от която задната част е жълта като слънцето, от там и името „лъсник“. Престилките са вълнени, боядисвани в червен, зелен или син цвят, с богата бродерия. Зашивало се по тях бяла, червена и черна дантела.

За мъжете е характерна чернодрешната носия. Включва риза, потури, елек, антерия, навои, цървули.

Със с. Черепово се свързват много легенди, като “Гергем-бунар”, „Кадън Нейка”, „Карафейзи”, „Панайот Хитов в Сакар-планина”, „Друма (АТ-Йолу)”. Есененият

панаир се провежда през месец ноември, на Димитровден или най-близката събота и неделя. Празникът на селото е на 7 юли и е посветен на патрона на храма – Св. Неделя.

Село Черна могила се намира в хълмиста местност, на 20 км от гр. Харманли и 10 км от село Бисер. Разположено е между три хълма: Гергьовден, Илинден и Балъкдере.

И тук, както във всяко едно селище се е спазвал традиционния народен календар. На 21 март-денят на настъпваща пролет, момите и момците посрещали първа пролет на връх Гергьовден. Там те са се веселяли, пеели, играели хора.

На Месни заговезни започвали великденските пости и цялата къща е спазвала поста. Ядяли се трахана, попара, качамак. Готвели са фасул, леща, грах, нахут, счукан сусам, ошаф, лапад, коприва и др.

На Сирни заговезни са ходели при кумовете, за да си простят, ако са сгрешили спрямо тях. На този ден са завързвали да виси от тавана парче халва или яйце. Децата седнали на колене, с ръце отзад се опитвали да хванат залюляното яйце или халва. Черупките на яйцето са били накисвани във вода и с тях са измивали очите за здраве. Водата се изхвърляла покрай къщата. На Лазаровден децата, пременени и нагиздени, посещавали домовете, пеели и играели за берекет.

На Гергьовден цялото село отивало на едноименния връх. Жените носели големи хлябове, а мъжете тава с печено агне. И най-бедният селянин отглеждал агне за тоя ден. Свещеникът, с молитва благославял трапезата и отрязвал къс хляб и месо. След това жените си раздавали за здраве. На 2 август, на връх Илинден, се е готвел курбан и се е раздавало за св. Илия, за да вали дъжд.

На 28 август /старата Св. Богородица/, в двора на черквата се е варял курбан. След обяд на хорището пред училището жените от цялото село излизали, нареждали се в редица и всяка вадела от месалите хляб, грозде, диня, мед и др. Отново свещеникът благославял храната и са си раздавали взаимно. Това било празник на плодородието и благодарност към Света Богородица за щедростта ѝ.

На есен хората са приготвяли вината и варяли петмезите. Правели „кокоша църквичка“. Всяка жена занасяла кокошка. В голям казан се е варял курбан. Палели са се свеци. Гощавали са се, а една част са отнасяли в къщи.

В селото са отбелязвали Димитровден на 8 ноември. Във всяка къща се коли кокошка и хората взаимно се канят на гощавка, наречена намесник (на месо).

На 19 декември са отбелязали св. Варвара. Вечерта се е събирало цялото семейство. В едно гърне се е варяло боб, нахут, леща, отделно жито наречено кешкек. Стопанинът вземал от житото и с подскок го хвърлял през комина, за да стане житото високо. Слага се и кесията с пари.

На 6 януари срещу 7, /по стария църковен календар/, а сега на 24 срещу 25 декември е Рождество Христово. В огнището са слагали да гори бѣдник от хвойна. Вечер го запалвали, а сутринта го загасяли и така до Васильовден. Това обикновено се е извършвало от един човек. За награда той получавал овца. На Коледа във всяка къща се е колело прасе, а гошавката след него се е наричала осмянка.

Ако някой е имал смелостта да занесе кокалите от прасето на някоя нива се е награждавал с теле или овца. Хората са вярвали, че това е геройство, защото тогава има поганци (дяволи). Най-вълнуващо било Коледуването. Цялото село се е огласяло от коледарски песни. Събрани на групички, с торбички на рамо, децата посещавали всички домове. Били дарявани с колаче, орехи, кой каквото има, а някои пускали и някоя стотинка. Вечерта ходили големите Коледари, които пеели и благославяли стопаните.

На 1-ви март се празнувала баба Марта. Осуквали са бял и червен конец и го завързвали на шията или ръцете с пожелание за здраве, да са бели и червени като мартеницата. След март месец сваляли мартениците и ги слагали под камък. По-късно проверявали какво има там. Ако там има мравки означавало, че ще се родят много овце, ако има чарвеи ще се родят коне.

Панаирът на селото ставал първата седмица преди Гергьовден. Всяко семейство се е готвило за този ден. За децата това било голямо преживяване. Момите от другите села идвали пременени и нагиздени. Те носели чадър в едната ръка и обущата в другата. Преди да влезнат в селото са си обували обущата. Отивали на хорището или всеки в своя род.

Всяка неделя на хорището ставало голямо хоро. Всички излизали заради него. Едни гледали, други слушали песните и развързали клюките. Чалгаджията свирил, момите пеели и отпявали. Хорото се извивало като змия, като отпред били застанали момците, след тях били момите. Момците били облечени с потури и калпаци, червени пояси, черни антерии, с шевици. След тях играели момите с широкоплисирани тъкани фусти, тесни шарени престилки, а на главите - с копринени кърпи, забодени с китки треперушки.

През лятото децата с бакърче в ръка и босилкова китка, ходели по домовете и ръсели за дъжд. Населението се е занимавало със земеделие. Тук са се отглеждали жито, тютюн, памук, сусам, бостани и др.

СН. 1. МОНЕТИ НА МАРОНЕЯ – IV В. ПР. ХР.

СН. 2. ТЕТРАДРАХМА НА АТИНА – II ПЕРИОД (II В. ПР. ХР.)

СН. 3. СРЕБЪРНА ТЕТРАДРАХМА НА О-В ТАСОС С ИЗОБРАЖЕНИЕ НА ДИОНИС
(II В. ПР. ХР.) Исторически музей, гр. Харманли

СН. 4. АНТРОПОМОРФЕН ИДОЛ, ГЛИНА, КР. НА VI ХИЛ. ПР. ХР., М.
КАРАЧЕЛИЯ, С. ПРЕСЛАВЕЦ - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 5. АНТРОПОМОРФЕН ИДОЛ, ГЛИНА

Исторически музей, гр. Харманли

СН. 6. ЗООМОРФЕН ИДОЛ, ГЛИНА, V ХИЛ. ПР. ХР.

Исторически музей, гр. Харманли

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 7. СКАЛНО СВЕТИЛИЩЕ „СЕМЕРЧЕТО“, С. ДОСИТЕЕВО

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 8. ГЛИНЕНА КАНА, С. КОЛАРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО – II ХИЛ. ПР. ХР.
Исторически музей, гр. Харманли

СН. 9. НАДГРОБНА МОГИЛА, С. ИЗВОРОВО

СН. 10. ЗЛАТНА ОГЪРЛИЦА, С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО – XVIII-XVII В. ПР.
ХР. (СОБСТВЕНОСТ НИМ - София)

СН. 11. ЗЛАТНА ОГЪРЛИЦА, С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО – XVIII-XVII В. ПР.
ХР. (СОБСТВЕНОСТ НАИМ - София)

СН. 12. МЕНХИР „ЧУЧУЛ КАМЪК“, С. ОВЧАРОВО (II ХИЛ. ПР. ХР.)

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 13. МЕНХИР „ЧУЧУЛ КАМЪК“, С. ОВЧАРОВО (II ХИЛ. ПР. ХР.)

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 14. ДОЛМЕН В М. „БЛАГА ЧЕРКВА“, С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО – I
ХИЛ. ПР. ХР.

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 15. ДОЛМЕН В М. „БЛАГА ЧЕРКВА“, С. ИЗВОРОВО, ХАРМАНЛИЙСКО – I
ХИЛ. ПР. ХР.

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 16. ДОЛМЕНЪТ „КАМЕННАТА КЪЩА“, С. ОСТЪР КАМЪК, ХАРМАНЛИЙСКО
– I ХИЛ. ПР. ХР.

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 17. ДОЛМЕНЪТ „КАМЕННАТА КЪЩА“, С. ОСТЪР КАМЪК, ХАРМАНЛИЙСКО
– I ХИЛ. ПР. ХР.

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 18. ДОЛМЕНЪТ „КАМЕННАТА КЪЩА“, С. ОСТЪР КАМЪК, ХАРМАНЛИЙСКО
– I ХИЛ. ПР. ХР.

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 19. РИМСКИЯТ ПЪТ „VIA DIAGONALIS“ ПРИ С. ОВЧАРОВО,
ХАРМАНЛИЙСКО

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

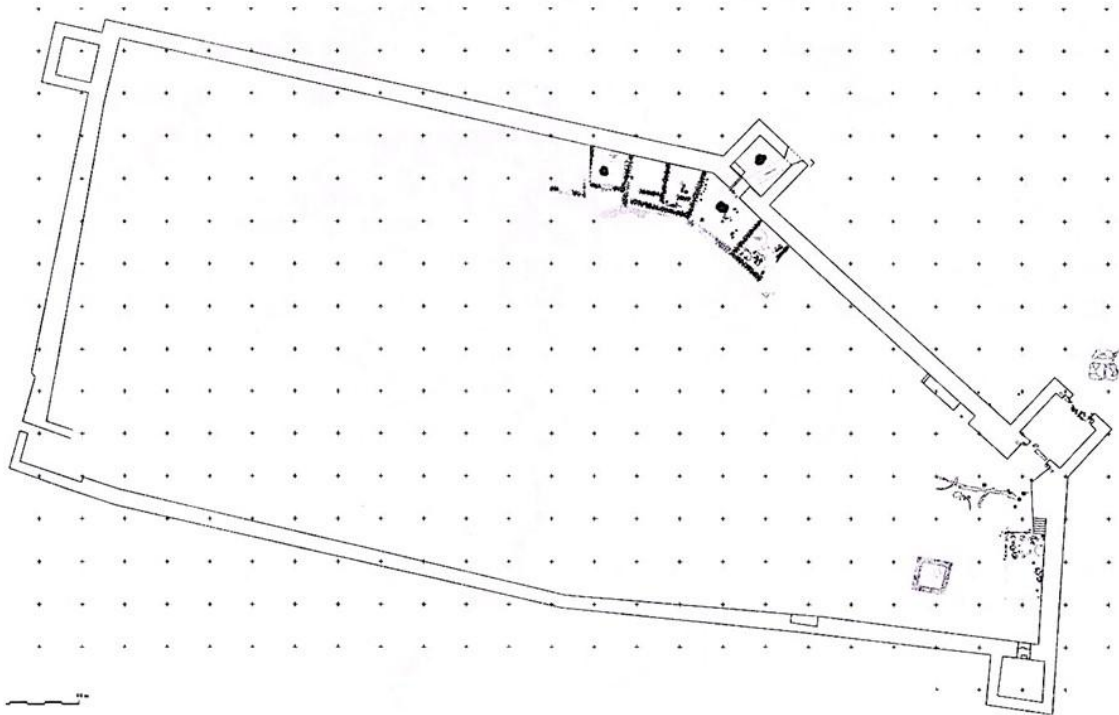
СН. 20. ТРАКИЙСКА МОГИЛА ОТ РИМСКАТА ЕПОХА, ГР. ХАРМАНЛИ

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 21. НАВРЪШНИК ОТ КОЛЕСНИЦА (ПРОТОМЕ НА ПАНТЕРА) – II-III В., ГРАД
ХАРМАНЛИ - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 22. КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“, С. ИЗВОРОВО (ПО Б. БОРИСОВ)

СН. 23. КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“, С. ИЗВОРОВО

Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП за трансгранично сътрудничество България - Турция.

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 24. ЧАСТ ОТ КРЕПОСТНАТА СТЕНА, КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 25. ГЛИНЕНА ЛАМПА, КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“ - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 26. ГЛИНЕНА ЛАМПА, КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“ - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 27. СРЕБЪРНА ОБИЦА, КРЕПОСТ „КАСТРА РУБРА“, С. ИЗВОРОВО (XII В.)

Исторически музей, гр. Харманли

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 28. СРЕБЪРНА МОНЕТА НА КРАЛ ВЪЛКАШИН XIV В., НАМЕРЕНА ПРИ
ХАРМАНЛИ - Исторически музей, гр. Харманли

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

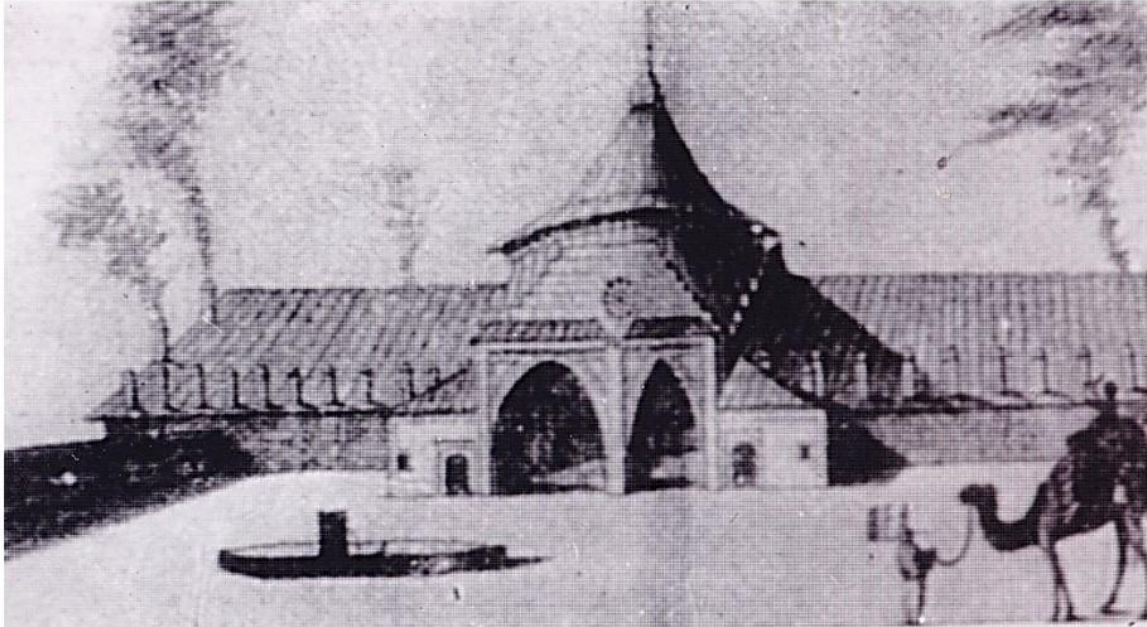
PARTNERSHIP

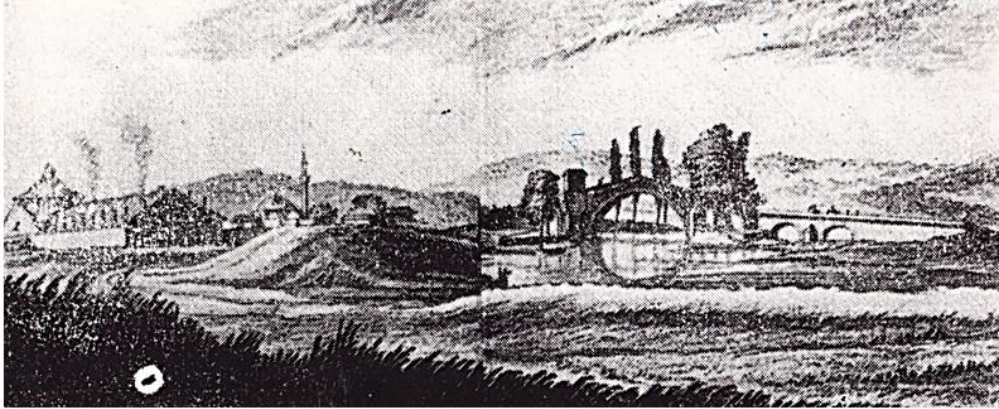
СН. 29. ОСТАНКИ ОТ КЕРВАНСАРАЯ, ГР. ХАРМАНЛИ

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 30. КЕРВАНСАРАЯ В ХАРМАНЛИ, НЕИЗВЕСТЕН АВТОР ОТ XVII В.

СН. 31. ИЗГЛЕД ОТ ХАРМАНЛИ С КЕРВАНСАРАЯ, МОСТА И ДЖАМИЯТА

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 32. „СВОДЕСТИЯТ МОСТ“, ГР. ХАРМАНЛИ

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

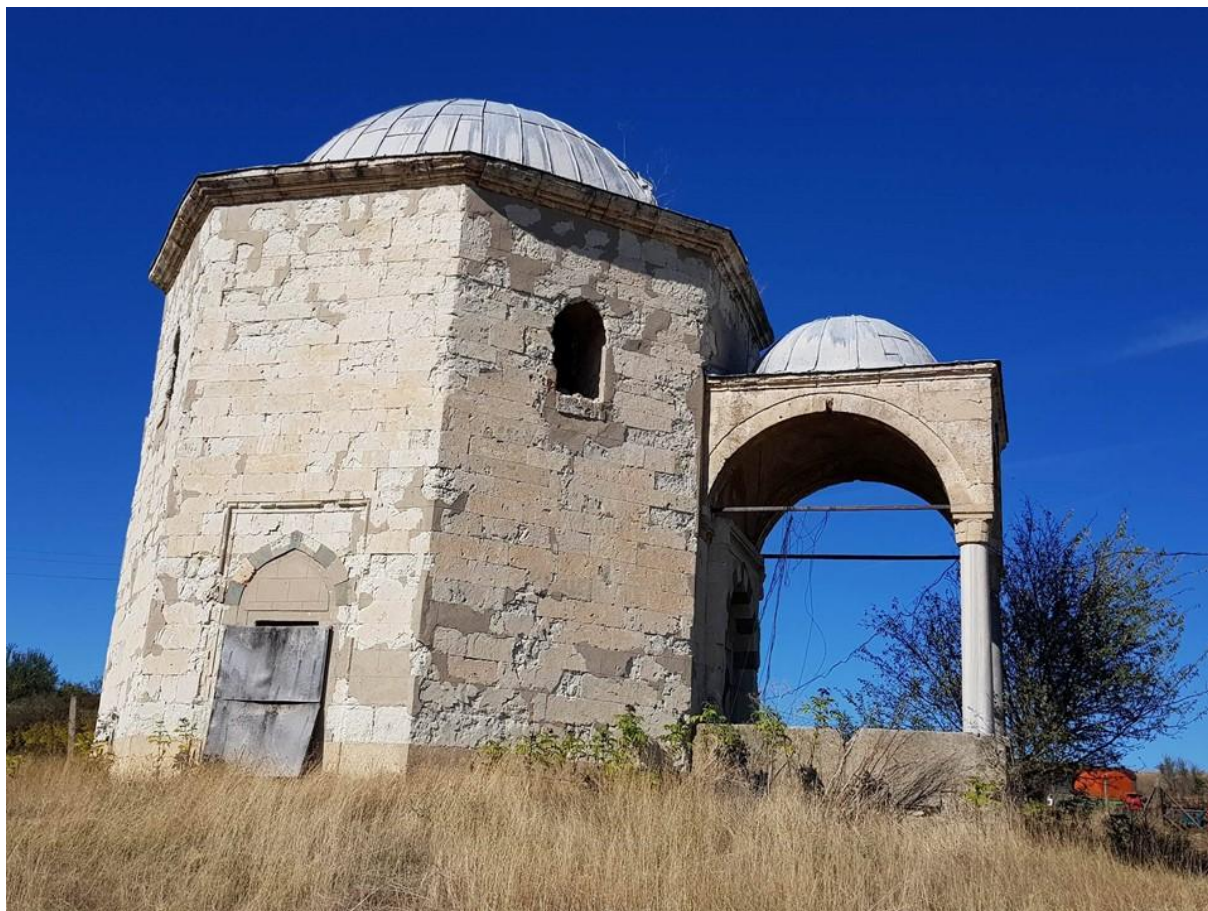

EUROPEAN UNION

Interreg - IPA CBC
Bulgaria - Turkey

PARTNERSHIP

СН. 33. ХАЗЪР БАБА ТЕКЕ, С. БОГОМИЛ, ОБЩ. ХАРМАНЛИ – XVI В.

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 34. ЧАСТ ОТ ЗАПАЗЕНИТЕ ЦЪРКОВНИ СТЕНОПИСИ В ТЕКЕТО ПРИ С.
БОГОМИЛ

СН. 35. АМФОРА, ГЛИНА – РИМСКА ЕПОХА (II В.), М. ХАРМАНЛИЙСКА
ЧЕШМА, ОБЩ. ХАРМАНЛИ - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 36. КАМЕНЕН КАЛЪП ЗА ИЗЛИВАНЕ НА СЪРПОВЕ, С. БРАНИЦА
(РИМ ХАСКОВО)

СН. 37. ОБРОЧНА ПЛОЧКА НА ТРАКИЙСКИ КОННИК – РИМСКА ЕПОХА (I-III в.)
(ИМ-ХАРМАНЛИ)

*Проектът е съфинансиран от Европейския съюз чрез Програмата Интеррег-ИПП
за трансгранично сътрудничество България - Турция.*

СН. 38. КОЛОНА С ГРЪЦКИ НАДПИС
“ΕΙΜΙΑΝΟΥ ΟΡΟΙΚΩΜ ΙΔΩΔΩΝ” – РИМСКА ЕПОХА,
М. ДУЩОБАКА, С. БЪЛГАРИН, ОБЩ. ХАРМАНЛИ
Исторически музей, гр. Харманли

СН. 39. ЖЕРТВЕНИК НА ХЕРАКЪЛ – III в., С. ОРЕШЕЦ,
ОБЩИНА ХАРМАНЛИ – оригинал – РИМ, гр. Хасково
Копие - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 40. ГЛИНЕНА АМФОРА. М. ШИХАНОВ БРЯГ, ГР. ХАРМАНЛИ
(ИМ-ХАРМАНЛИ)

СН. 41. ЧАША, ГЛИНА, АМ МАРИЦА, ОБЕКТ 7, ГР. ХАРМАНЛИ –
VIII-VII В. ПР. ХР. - Исторически музей, гр. Харманли

СН. 42. ЛЕКАНЕ, ГЛИНА, АМ МАРИЦА, ОБЕКТ 7, ГР. ХАРМАНЛИ – V В. ПР. ХР.-
Исторически музей, гр. Харманли

СН. 43. СКАЛНА ШАРАПАНА В М. КАЗАНКАТА, С. ЧЕРЕПОВО – I ХИЛ. ПР. ХР.

Този Доклад е разработен с подкрепата на Европейския съюз, чрез Програма за трансгранично сътрудничество Интеррег-ИПП България-Турция 2014-2020, ССИ No 2014ТС1615СВ005. Съдържанието на публикацията е отговорност единствено на Сдружение „Бизнесът за Харманли” и по никакъв начин не трябва да се възприема като израз на становището на Европейския съюз или на Управляващия орган и Националния орган на Програмата.

Изготвил: Проф. д-р Цонка Илиева Каснакова – Иванова

2020г